

Tractats de barbarismes fins a Pompeu Fabra

per Joan Solà

Preàmbul

Els tractats de barbarismes constitueixen documents de gran interès per a la història del català: per conèixer tant la situació interna de la llengua com l'evolució del pensament lingüístic dels nostres autors que han treballat en aquest camp. Sense comptar-hi la sèrie que comença amb Vidal de Besalú, coneixem més de vuitanta treballs més o menys classificables com a tractats de barbarismes, xifra que, per ella sola, dona la mesura de l'interès que ha de tenir aquest aspecte de la nostra història lingüística.

En primer lloc hi ha uns quants tractats de gramàtica, retòrica i poètica que també admeten de ser estudiats aquí encara que només sigui per un dels seus aspectes. Després vénen els treballs dedicats a la neteja i correcció del català: són els més nombrosos. I finalment, comptem encara amb una sèrie de treballs que estudien els catalanismes introduïts, concretament, en el castellà.

Em proposo aquí d'estudiar els tractats de barbarismes referits al català, fins a Fabra. Els comentaris destacaran sobretot els criteris que han guiat cada autor en la seva tasca, criteris que són inseparables de la preparació lingüística de l'autor i del concepte que té de la llengua catalana. Veurem que la nostra llengua no va disposar de gent preparada en filologia fins a la segona meitat del segle XIX, i, en el nostre tema, fins bona cosa més ençà. A manca de filòlegs, els literats es posaven a fer de gramàtics i els notaris editaven lèxics i ensenyaven ortografia.

No em proposo de treure cap conclusió global en aquest primer article, sinó solament de fornir, ordenar i analitzar el material.

Justificació

Incloc aquí aquests tractats per la senzilla raó que, fonamentalment, tenien la finalitat d'ensenyar als catalans de manejar amb correcció una llengua i uns gèneres poètics que cada vegada els eren més forasters o almenys més postissos.

La tradició de Vidal de Besalú («*the Vidal tradition*», que diu Marshall) és força curta d'ales des del punt de vista de la teoria lingüística. Els autors que la componen es preocupen més dels detalls que no pas de les categories, són més impressionistes que sistemàtics, parteixen més d'una opinió personal que no pas d'una informació completa i sòlida. Pertanyen al moment de la davallada d'una tradició, ve-t'ho aquí. La seva força està en la preocupació, però a nivell de detalls, pel llenguatge i la tècnica poètica dels poetes conterrànies seus. La seva força i, és clar, la seva feblesa. Cap de les seves obres no és comparable al *Donatz proensals*. (Vegeu la introducció de Marshall a l'edició de *The «Razos de trobar» of Raimon Vidal*.) Els principals d'aquests tractats són els següents (entre parèntesis, n'hi intercalo alguns de no catalans com a punts de referència):

- 1190-1213, Ramon Vidal de Besalú: *Razos de trobar* (en occità i en prosa)
- (1240, Uc Faidit: *Donatz proensals*, en occità i en prosa)
- 1286-1291, Jofre de Foixà: *Regles de trobar* (en occità i en prosa)
- 1300, *Doctrina de compondre dictatz* (occità-català, en prosa)
- Segle XIV (començament), Berenguer d'Anoia: *Mirall de trobar* (en català i en prosa; exemples en vers, en occità)
- (1324, Raimon de Cornet: *Doctrinal de trobar*, en occità i en vers)
- (1328-1337, Guilhem Molinier: *Flors del Gay Saber* (en occità i en vers) o *Lays d'Amors*)
- 1341, Joan de Castellnou: *Compendi de la coneixença dels vicis en els dictats del Gai Saber* (occità-català, en prosa)
- 1341, Joan de Castellnou: *Glosari al Doctrinal de Raimon de Cornet* (occità-català, en prosa)
- 1371, Jacme March: *Diccionari de rims* (en català i en prosa)
- 1400 (aproximadament), Lluís d'Averçó: *Torcimany* (en català i en prosa)
- 1538, Francesc d'Olesa: *Nova art de trobar* (en català i en prosa; exemples en català).

Notícies

Em limito a donar una mostra de les notícies que aquests tractats contenen referents al tema que ens ocupa.

Vidal de Besalú adverteix als trobadors quina és la llengua més adequada per a cada gènere: «*La parladura francesca val mais et es plus avinenz a far romanz et pasturellas, mas cella de Lemosin val mais per far vers et cançons et serventes. Et per totas las terras de nostre lengage son de maior au-*

toritat li cantar de la lenga lemosina qe de neguna outra parladura.»¹ Un dels punts sobre els quals més insisteix (també ho faran d'altres) és sobre la *s* que prenen alguns casos del singular i que, per contra, no prenen alguns casos del plural, en oposició al que és normal en català.² També en les formes verbals s'equivoquen «*lo plus dels trobadors*». I no solament els catalans: aquest és l'aspecte notable de la concepció del llenguatge que té Besalú. Per exemple, Bernat de Ventadorn falla allà on diu:

*Escontra'l dampnatge
E la pena q'ieu trai.*

«*Aisi a trai, et degra dire trac, car o dieis en prima persona, on hom deu dire trac*».³ En resum: «*Tot hom prims qe ben vuelha trobar ni entendre deu ben aver esgardada et reconeguda la parladura de Lemosin [...]; et qe la sapia abreuiar et alongar et variar et dreg dir [...], et [...] qe neguna rima [...] non la metta fora de sa propietat ni de son cas ni de son genre ni de son nombre ni de sa part ni de son mot ni de son temps ni de sa persona ni de son alongamen ni de son abreuiamen*»⁴ (on *alongar* i *abreuiar* volen dir posar o treure als noms declinables la *s* típica de l'occità).

Entre altres detalls, Jofre de Foixà fa les següents remarques adreçades explícitament als catalans: «*Encara sapies qu'eu te do altra regla per raho d'alguns noms en los quals erron alguns homs [...], e assenyalamet en Cathalunya [...], e fallen en axi en los noms termenatz en -ars, en -ers, en -irs, en -ors, en -urs, que trason dels motz aquella letra r, per que'ls mudon d'enteniment e de lengatge*»⁵ (amb la qual cosa sabem que les dites *r* del plural eren ja mudes al final del segle XIII); «*Encara sapies que devetz fort guardar que no metatz en una rima alguns noms qui fenexen en -ers, e son tres [...], ço es saber: poders, envers, cavalliers*⁶ (és a dir: que no facin rimar *-érs, -èrs* i *-iers*)».⁷ És sobretot d'una gran importància el concepte que té de «correcte»: és correcte tot allò que és d'ús general a les terres on la llengua dels trobadors és la llengua natural. Es posa, doncs, en contra de Besalú, que volia esmenar els trobadors del nord del Pirineu: «*E son alguns verbs en los quals En Ramon Vidals dix que li trobador havien errat [...]. E eu altrey li que segons art el dix ver e que'ls deu hom axi pausar; mas no li altrey que li trobador errason, per ço car us venç art, e longa costuma per dret es haüda tant que venç per us. E con sia us en algunes terres on le lengatges es covinentz e autreyatz a trobar que tuit cominalment diguen ay tant o plus en la primera persona eu cre com eu crey [...], per aquesta raho dic eu que li trobador no'y falliron, car ill seguiren lo us del lengatge e la costuma. E pus tuyt li trobador ho han ditz en llurs trobars, es us e confermentz de lengatge; mas si us o dos ho haguessen ditz, assatz pogra dir que fos enrada*».⁸

1. Cito l'edició de J. H. MARSHALL: *The «Razos de trobar» of Raimon Vidal and associated texts*, Oxford University Press, London 1972, línies 72-75.

2. Línies 172 i ss.

3. Línies 364-7.

4. Línies 443-50.

5. Edició Marshall citada a la nota 1, línies 651-6.

6. Línies 632 i ss.

7. Pàgina xcii de Marshall.

8. Línies 532-50.

També Joan de Castellnou addueix el mateix principi contra Raimon de Cornet: «*Per re no val so que dits ayssi car en aquest cas ha loch le digz de n'Ath de Mons: "Qar us acostumats escusa fals parlar".*»⁹ Ja Dant havia dit, sobre l'oposició llengua («ús») — llatí («art» o gramàtica): «*lo volgare se-guita uso, e lo latino arte*».¹⁰

Francesc d'Olesa, un *attardé* en aquesta sèrie de tractadistes,¹¹ ens dona força informació útil per a la història de la llengua que ara no ens afecta directament, com per exemple que «victòria» i «glòria» són esdrúixoles¹² i que els mallorquins, als quals s'adreça, tenen tres timbres de *e* (a les paraules *déu*, *deu* i *deu*, del llatí *DEUS*, *DECEM* i *DEBET*).¹³ En el nostre terreny específic, es refereix explícitament als fenòmens de barbarisme i solecisme, prenent els termes dels gramàtics llatins («Donat y altres autors grammatichs»): «Commetse barbarisma en una sola dictio y aço en escriptura y pronuntiatio y transmutatio de letre, syllaba, temps o aspiratio, com *sancta* per *sanct*, y *sanct* per *sancta*, *ulla* per *olla*, *quarta* per *quatra*; o per variar lo accent com *cávaller* per *cavallér*. Empero lo solocisma se fa en compostura de dictiones, com qui per *home blanc* deye *homa blanca*, y per *dona blanca* digues *dona blanc*».¹⁴ Els exemples són poc afortunats, llàstima. El seu criteri de correcció és també l'ús, però amb distingos. Així, per exemple, no és partidari de la *e* neutra ni del pretèrit perifràstic. «Y enca-raque sia el [Nebrija] de parer que se a de proferir axí com se scriu y cert ab molta raho, pero per esser tanta y tant universal la corruptela de la prolatio cathalana [...], tinc yo per be se proferesque com esta consuetud, per-que de fer lo contrari es cert se siguirá irrisio. [...] Pero en nostra len-gua [...] donam a la *a* dos maneras de so, la hu proferint la *a* ab la boca mitg tancade y mig uberta y aço es mes vici que naturalesa. Y de aço tanim exemple en aquesta dictio: *papa*».¹⁵ Un dels vicis de dicció és el «pedàs»: «Pedas es ajuntament de paraules vanes y superflues que no fan res a la sententia [...]. Tenim nosaltres un pedas molt comu y es *va*, *vas*, *va-rem*, *vareu* axí com *va venir*, *vas dexar pendre*, en lloc del qual se dira millor *vingue*, *dexas pendre*; pero si altre no-s pot fer, tindra excusa».¹⁶ Ja ens vagará de comentar aquesta aversió al pretèrit perifràstic (v. Fenollar i Pau).

ELS TRACTATS DE BARBARISMES

Llista de treballs

Dono tot seguit una llista dels treballs que conec dedicats a la purificació de la llengua, fins a Fabra. N'hi incloc algun que pròpiament no hi hau-

9. Cito l'edició de Josep M. CASAS HOMS: *Joan de Castellnou (segle XIV), Obres en prosa*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona 1969, p. 169 (*Glosari*).

10. MARSHALL, *op. cit.* a la nota 1, p. 134.

11. Cito l'edició de B. SCHÄDEL: *Un art poétique du XVIe siècle, a Mélanges Chabaneau*, Erlangen 1906, ps. 711-35; p. 712.

12. Línia 74.

13. Línies 148-9. És la notícia més antiga que tenim d'aquest fenomen, comenta SCHÄDEL, p. 732.

14. Línies 448-54.

15. Línies 138-46.

16. Línies 344-55.

ria de ser (em refereixo als de Martí Gadea i Cervera), perquè m'ha semblat que fóra bo de dir-ne dues paraules de passada. La llista és cronològica. Quan el treball és inèdit, el col·loco a l'any de la mort de l'autor, llevat si en sabem la data de redacció (que és el cas d'Ullastra) o si no sé la data de la mort (cas de Riera: col·loco el treball de Riera el 1908 perquè fa esment de les actes del Congrés de 1906, aparegudes el 1908, i de la Lliga del Bon Mot, fundada el mateix any 1908 per Ricard Aragó, «*Ivon l'Escop*»). Els comentaris a obres d'un mateix autor (i de vegades d'un mateix tema) van agrupats.

1487, Bernat Fenollar i Jeroni Pau: *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, edició i estudi d'A. M. Badía Margarit al «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», xxiii (1950) a xxv (1953).

?, Ricard Fenollar: *Tratado de las palabras que se deben desterrar de la lengua valenciana, por ser ajenas del idioma*.

1743, Joséph Ullastra: *Grammatica cathalána*, manuscrits 176 (del qual faré les citacions) i 756 de la Biblioteca de Catalunya (cito segons Montserrat Anguera i Soler: «*Grammatica cathalána*» de Josep Ullastra. *Estudi i edició crítica*, tesi de doctorat dirigida per Antoni Comas, Universitat de Barcelona 1974).

1764, Carlos Ros: *Diccionario valenciano-castellano*, Benito Monfort, Valencia.

1771, Carlos Ros: *Corrección de voces, y pbrases, que el vulgo, u común, de Valencia, ùsa, ò ha introducido, hablando, (ù querièndo hablàr) en su Matèrno Idiòma*, Francisco Burguete, Valencia.

1806, fra Josep Martí (1732-1806): *Diccionari de termes bárbaros ó antiquats de la llengua catalana*.

1812, F. A. M. S. M.: *Nueva ortografía de la lengua mallorquina, explicada en español para su mas facil inteligencia*, Sebastian García, Palma.

1835, Justo Pastor Fuster (1761-1835): *Corrección de voces*.

1858, Juan José Amengual: *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*, 2 volums. J. Colomar, Palma 1858-78.

1880, Antoni Careta y Vidal: *Porgaduras del idioma*, «Lo Gay Saber», III.

1883, Salvador Genís: *El auxiliar del maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana...* Parte segunda, destinada a la enseñanza escrita del lenguaje castellano. Tercera edición, Paciano Torres, Gerona.

1886, Antoni Careta y Vidal: *Barbrismes y vulgarismes que malmeten la llengua catalana*, aplec I, Víctor Berdós y Feliu, Barcelona.

1891, Joaquín Martí Gadea: (*Novísimo*) *Diccionario general valenciano-castellano*, José Canales Romá, Valencia.

1901, Antoni Careta y Vidal: *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana*, Oliva (Vilanova y Geltrú), Barcelona.

1904, Emili Vallés i Vidal: *Resúm de gramática catalana*, Ramón Gilabert, Barcelona.

1907, Angel Ruiz Pablo: *Rastre que varen deixar en el llenguatge*

- menorquí les dominacions angleses*, «Empori», any I, núm. 1. (= «Revista de Menorca», II, 1907; = *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Joaquim Horta, Barcelona 1908).
- 1908, Antoni Ciuffo: «Influències de l'italià y diferents dialectes sards en l'alguerés», al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Joaquim Horta, Barcelona 1908.
- 1908, Bonaventura Riera y Weise: *Nou diccionari de barbarismes modernament introdubits en la llengua catalana*, manuscrit existent a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, armari II, prestatge 3.
- 1915, Bartolomé Escudero: *Lista de varias palabras que usamos en Menorca tomadas del Inglés durante las tres dominaciones Británicas de la Isla, con expresión de las voces inglesas de que derivan y significado de éstas*, «Revista de Menorca», x.
- 1916, Joan Marí y Trenchs: *Fruyta tarada. Errades catalanes molt usuals y regles ortogràfiques pera evitarles...* Vda. Badia, Barcelona.
- 1919ss, Pompeu Fabra: *Converses filològiques*, «La Publicitat». Edició més completa, a cura de S. Pey, Barcino, Barcelona 1954-1956.
- 1930, Emili Vallès: *Diccionari de barbarismes del català modern*, Central Catalana de Publicacions, Barcelona.
- 1932, Pompeu Fabra: *El català literari*, Barcino, Barcelona.
- 1932, Francesc de B. Moll: «Estudi fonètic y lexical del dialecte de Ciutadella», a la *Miscelánea... Alcover*, Vda. de S. Pizà, Palma de Mallorca.
- 1953, A. Badia Margarit: *Anglicisms in the Catalan Language of Menorca*, «English Studies», xxxiv.

Fenollar i Pau

Es tracta d'unes regles de puresa lingüística escrites pel poeta valencià Bernat Fenollar i pel canonge barceloní Jeroni Pau, la meitat cada un aproximadament. Fonamentalment es refereixen a qüestions de lèxic, però també a grafia, fonètica, morfologia i fins i tot sintaxi. Segons Sanchis Guarner,¹⁷ foren escrites l'any 1487, i aquesta data n'augmenta l'interès, perquè es tracta d'un moment crucial per a la història lingüística catalana.¹⁸

Badia n'ha fet l'estudi gramatical,¹⁹ però malauradament encara no ens n'ha donat l'estudi lèxic que en prometé. Així i tot, no és difícil de veure quins eren els criteris de correcció dels autors.²⁰ La norma de correcció sembla que és l'eix València-Barcelona. A la base hi ha una posició purista, entesa i concretada, segons Badia, en els següents punts: a) en general, els autors condemnen els arcaïsmes i els neologismes i els contraposen una solució més del

17. «Estudis Romànics», x (1962-7), p. 310.

18. Segueixo Badia, introducció a l'edició, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», xxiii (1950), p. 137.

19. «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», xxiv (1951-2)-xxv (1953).

20. Continuo seguint Badia, introducció i estudis.

moment; *b*) també condemnen, i amb més insistència, els vulgarismes i les formes populars, a favor de cultismes o, simplement, de paraules no deformades; *c*) tenen força dèria a condemnar els dialectalismes (no sempre fàcils de distingir dels vulgarismes: vegeu els nùms. 47, 74, 105, 144), a favor de solucions no fàcils de precisar i que segons Badia representen formes més generals i de vegades valencianismes; *d*) finalment, cal advertir que el purisme dels autors no significa oposició als barbarismes (concretament, castellanismes i llatinismes), concepte que sembla que no coneixen, sinó preferència per certes solucions que ells consideren més dignes i elegants. Expressen tot això al nùm. 173:²¹ «No res menys, entre persones de bon ingeni e experiència, fàcilment se coneix dits vocables ésser de Empurdà, o de Urgell, o de Mallorques, o de Xàtiva, o de les Muntanyes, o pagesívols, dels quals no acostumen usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors».

Tot seguit transcriu uns quants números que exemplifiquen tot això. Efectivament, sembla que els barbarismes pròpiament dits no preocupen gaire els nostres autors. Trobem defensats castellanismes als números 75, 76, 217, 243, 246, 249, 298, 318; llatinismes, a 50, 51, 66, 121; són rebutjats els vulgarismes i els mots populars (inclòs el icisme: 76, 147) a 15, 26, 43, 59, 60, 83, 94, 112, 113, 119, 120, 132, 144, 163, 179, 185, 269; hi ha rebutjats de dialectalismes a 5, 8, 41, 47, 71, 74, 105, 142, 299; de neologismes, a 49, 168, 191; d'arcaïsmes, a 169, 244; són partidaris d'un cultisme a 25, 44, 90, 112, 113, 119, 269, 313; ho són d'una forma valenciana a 5, 8, 41, 49, 142, 299, 324:

5, «Pere» per (Pera); 8, «ànimas» per (ànimes), e semblants; 15, «langoniça» per (longaniça); 25, «Geroni» per (Geronim); 26, «gavinet» per (ganivet); 41, «gayre» per voler dir (molt o prou o asay); 43, «cabre» per (cabrer); 44, «martre» per dir (màrtir), e semblants; 47, «perea» e «probea» per dir (pesa e pobresa), e semblants; 49, «vaig anar» e «vaig venir» per (anar e venguí), e semblants; 50, «guardo» per (retributo o remunerato); 51, «coratge» per (ànimo); 59, «Toni» per dir (Antoni); 60, «Barlambau» per voler dir (Bàrnaba); 66, «superbiós» per dir (superbo); 71, «bístia» per (bèstia); 74, «onclo» per (oncle); 75, «gonell» per (sayo); 76 «sallo» per (sayo); 83, «quoresma» [llegiu *coresma*] per dir (quaresma), e mil semblants; 90, «Esteve» per dir (Steve); 94, «nosatres» per dir (nosaltres); 105, «ayguo» [llegiu *aigo*] per dir (aygua); 112, «homey» per dir (homicidi); 113, «remey» per (remedi); 119, «paraís» per voler dir (paradís); 120, «béns perinfernals» per voler dir (béns parafernals); 121, «home libert» per voler dir (home llibero o franch); 132, «percurador» per (procurador), e semblants; 142, «guineu» per (rabosa); 144, «peixcador» per (pescador); 147, «tayar» per (tallar), e mil semblants; 163, «punxor» per dir (punxó); 168, «nosaltres anem» per (anem); 169, «yo li dix» per (yo li diguí); 179, «tots tresos» per dir (tots tres); 185, «abre» per dir (arbre); 191, «rata pinyada» per (rata penada); 217, «babaya» per dir (tartamut); 243, «midar lo drap» per dir (medir lo drap); 244,

21. Cito la numeració de l'edició de Badia. En aquestes *Regles* i a la majoria dels tractats següents (sobretot quan es tracta de llistes), el meu editor presenta els errors i les esmenes d'aquesta manera: «error» (esmena)».

«lesta la letra» per dir (legida); 246, «escalvinat» per dir (calvo); 249, «alacayo» per dir (lacayo); 269, «pelegrí» per dir (peregrí); 298, «sembbrero» per (sombbrero); 299, «culgar» per (colgar); 313, «servey» per (servici); 318, «cercau roidol» per (roido); 324, vet regle general: que los vocables o mots se han scriure segons la primera, segona o tercera persona, com ara: yo demane, yo camine; en la fi hi ha e, e no a, com hi haurà a son en los altres de tercera persona, com ara: aquell camina, aquell demana.

És interessant de trobar en aquest tractat detalls tan actuals per a nosaltres com 15, 26, 94, 119, 132, fins amb solucions contràries a les defenses avui: 185,²² 269. És ben curiós que es rebutgi una forma tan genuïna com *gaire* (41). Hi trobem també, és clar, com en molts altres tractats de barbarismes, formes estrambòtiques i divertides del llenguatge popular: 60, 120. I un dels detalls que més xoca és que no s'admeti el pretèrit perifràstic. Aquesta forma verbal, introduïda ja del tot al segle XIV, està destinada a ser perseguida fins al segle XX,²³ passant pels segles XVI²⁴ i XVIII.²⁵

Mirant aquest tractat amb ulls actuals, no hi podem estar massa d'acord. No ens pot convèncer la discriminació dialectal dels autors: 17, «baça» [llegiu *bassa*] per (latrines o privades); 33, «talent» per (appetit o fam); 41, 49; 87, «yo som aquí» per (yo so aquí); 105; 110, «mató» per (brossat); 127, [...] «sot» per (clot); 142; 183, «jaquir» per (lexar o dexar); ni altres preferències com ara 20, «membrar» per (recordar); 38, «guardar» per (mirar); 40, «poder you faré» per ([...] força o per ventura [...]); 177, «No qual» [llegiu *no cal*] per dir (no és necessari o no fretura, o no cuple); 254, «clucar los ulls» per dir (tancar los ulls), etc. Ni la falta d'atenció a l'evolució de la llengua: 154, «arribàrem» per (arribam); 155, «anàrem» per (anam), e semblants; 168; 206-8, «meua», «seua», «teua», per (mia, sua, tua), etc. Ni la defensa a ultrança dels llatinismes (moda de l'època): 25, 44, 50, 51, (¡qui ho diria!); 63, «promeya» per dir (primitia); 89, «estudi» per dir (studí); 93, «esgleya» per dir (església); 107, «cuydar» per (cogitar o creure); 156, «combregar» per (communicar); 196, «ledesme» per (legítim), etc.; ni, encara menys, la preferència de castellanismes: 75, etc.

És una llàstima que el diccionari Alcover-Moll no hagi buidat bé aquest important document. Per exemple, no recull *teich* «tísic» (54), *força* «potser» (40), *cocodrillo* (118; només documenta *cocodril* a Verdaguer).

Ricard Fenollar

Lluís Galiana afirmava que qui tragués aquesta obra de l'oblit i «*la primera, seria acreedor de cualquier honra*». Ho deia a la carta a Carles Ros inserida al *Diccionario valenciano-castellano* (1764) d'aquest.²⁶ No sé

22. Joan COROMINES: *Lleures i converses d'un filòleg*, Club Editor, Barcelona 1971, p. 98-9.

23. Vegeu les opinions de Toms Forteza (1915), Jaume Nonell (1906), Sanchis Guarner (1950), Francesc Vallverdú (1968) i Albert Jané (1973) al meu article «*Jo no crec que es vagi escapar*», «*Diario de Barcelona / Dominical*», 4 de maig de 1975, p. 13. Hi ha una rapidíssima al·lusió a aquest punt a *El català literari* (1932) de Fabra.

24. Vegeu Francesc d'Olesa, més amunt.

25. Vegeu Josep Ullastra, més avall.

26. Notícies tretes de MIQUEL I VERGÉS, «*Revista de Catalunya*», XVIII (1938), p. 433.

res més d'aquesta obra. No és a la Biblioteca Serrano Morales de l'Ajuntament de València.

Josep Ullastra

El capítol sisè del llibre vuitè de la gramàtica d'Ullastra tracta «Dels Vicis que s'han d'evitar per a pronunciar i escriure perfectament la Llengua Catalana». Ullastra és molt mal gramàtic, tant, que el català no hi perdé res que aquesta gramàtica no s'arribés a editar. Aquest capítol ocupa les pàgines 232-239 del manuscrit.

Com Francesc d'Olesa, parla de solecisme i barbarisme i cita Ambrós Calepí. «Lo Solecisme es tot mal ús de la Construcció ú Syntaxis», com ara «vatj en l'Església», «m'estíg á casa», per (vátj á l'Església), (m'estíg en casa).

«Lo Barbarisme es tot quant se parla ó escriu malament i s'comét de tres manéras, so es, ajustánd, trayénd o mudánd alguna lletra ó be accént.» Exemples: «honrra», «guera», «Juan», «vindra», per (honra), (guérra), (Joán), (vindrà). Després d'això, ens dóna tots aquests altres casos de barbarisme: a) «usár cad'un en sa Nació de vocables estrangers» o «verbs estrangers» (*Guardapie* per *Faldellí*, *quitar* per *llevar*); b) «usár de llúr ó llúrs per dir *lo seu*, *los seus* ó *sos*»; c) «feminisár los Cognóms que las Donas [...] prenen de sos Maríds»: «María Bosca» per (Bosc); d) fer els plurals en *-es* de paraules com *casa*, «perqué encara qu'es veritat que antigament [...] los donávan los plurals termináds en *e*; però tán los Castelláns com los Cathaláns los acabám en *as* segons la practica de molt temps atrás, la qual devém sustenir per essér universalment admésa dels Erudíts i versáds en nostra llengua»; e) equivocar-se en l'ús de *v* i *b*: «Dels quals i semblánts Barbarismes deuen los Mestres corregir ab tót cuidádo als Miñóns, perqué, a més d'essér irrisibles, aféan las veus i destruxen moltas vegádas al sentíd»; f) «Los Plebéos aféan las diccións mudánd la *e* final en *a*». «Altres dexan la *r*»: «Para», «papé», per (Pare), (papér); g) «usár del verb *Essér* en llog d'*Ha- vér*»: *so estát en la Plassa*; h) «valérse dels Particips passíus en la veu femenína»: «han portáda la charta?»; i) «Algúns fan molts "passos" ab la llengua sens mourer los péus»: «no'hu se pás» per (no'hu se); «Altres foren xen los Periodos d'AN i NA»: *ha vingút an Pere?*, *han vist á na Maria?*; j) «Altres usan ó, per millór dir, abúsan del verb *vatj* en la primera persóna del Indicatíu, diénd *jo vatj anár* [...] &. quánd se veu clarament essér un mal modo de parlar, púx segóns bona conjugació devém dir i escriure *jo aní* [...]»

«Si m'demána l'Orthographic si s'poden introduir algúns vocábles en nostra llengua de Nacions estrangéras, respóng que los menos versáds no s'deuen empendrer tal llecencia d'usár vocables ni phrases de fora la Província, sinó que s'deuen acomodar al pronunciar, escriure i modos de parlar que mes comunament son admésos en nostra llengua, pux la raó persuadéx no n's apropiém diccións estrangéras sinó en cas n's ne faltassen de propries. En la qual suposició no púg desaplaudir l'ús del adverbí *Luego*, ja sia com á synonym de prést ó promptament, com quánd diém *luego vindré* [,] ja sia per il·lació, com quánd se díu *tót home es racional*; *luego Pere es racional*. [...] —Lo matéx díg del adverbí *pués*, synonym de *pux*, perqué una i altra de las ditas veus eduídas de la llengua Castellána han meres-

cút ja l'universál acceptació. Però de ningúna llengua apreciám los Cathaláns traure vocables com de la Llatína i no truncadlos, sínó prenénd las veus en quant es practicáble per'entér» (dóna com a exemple *escheda*, de *SCHEDA*, «synonim per Nosaltres de bitllét ó paper que s'remet sens clausúra ni forma de charta, que los Llatíns s'apropriaren dels Gregs, com es de veurer en Ambrós Calepí»).

«A més dels sobredíts vicis particulárs [solecisme i barbarisme], també devém fugir d'estos vicis generalís»: a) «d'usár paráules i modos de dir inusitáds» (vol dir frases farcides de retòrica); b) «se déu procurár fugir dels Equívocs», els quals cal diferenciar, així: «*Deu* (nostre Señor) [,] *déu* (numero) [,] *déu* (d'aigua) i *déu* (verb [...])», etc.; c) «S'ha d'evitár la repetició d'unas matéxas lletres» (*passáva lo Passatjér per la plássá*); d) «es també viciós repetír moltas vegádas un vocable sens necessitád»; e) «está molt mál fer l'Oració mes llarga del que convé posánd en ella circumstancias impertinents f) «se déu evitár també tót Pleonásme» (*jo'bu he vist de mos propris ulls*). «Estas Reglas d'evitár vicis generalís son aplicables á todas las Llenguas.»

Aquestes pàgines tenen certa reminiscència dels nostres tractats retòrics i gramaticals medievals, els quals també aconsellen d'evitar el pleonasma, amb el mateix exemple de l'ull (Joan de Castellnou), el pretèrit perifràstic (Francesc d'Olesa), la repetició de lletres, etc. En l'aspecte de barbarismes pròpiament dit, gairebé hi sobren els comentaris: l'opinió d'Ullastra és ben bé la mateixa que la dels lexicògrafs valencians d'aquestes èpoques, d'antèriors i de posteriors: que la llengua catalana, deixada tant de temps de la mà de Déu, havia lícitament compensat la pèrdua de la seva riquesa originària amb préstecs del castellà.²⁷ No ens ha d'estranyar, doncs, de veure farcits de barbarismes els fragments que, expressament, hem transcrit (*feminisár, atrás, cuidádo, modo, aféan, Plebéos, Periodos, ñ, per* + infinitiu causal, complement directe amb preposició). Ullastra diu, però, explícitament que, al català, li escau d'admetre préstecs sobretot del llatí, com veurem que també diu Fabra.

Carles Ros

Carles Ros inclogué dues pàgines (la 333 i la 334) de barbarismes al seu *Diccionario* de 1764. Constitueixen una llista senzilla de 42 paraules, d'aquest estil:

alivio, por (allívi)
desde, por (dènde)
basta, por (fins, ò finsa, ò funs)
pero, por (poro)
tantèo, por (tantèig)
ya, por (ja).

A petició d'amics, l'any 1771 publica tot un tractat d'incorreccions: «*Desseàndo yo complacèr à los amìgos, y demàs que èsto piden, y junta-*

27. GULSOY, «*Revista Valenciana de Filología*», VI (1964), ps. 130, 134.

mente hazer este buèn servicio à la Patria, determinè ponèrlo en execucìon, aumentàndo trecientas dicciones, aunque con mucho trabàjo, puès por mis accidèntes, y años, me viène ya muy costoso, el estudiar, y escriuir» (pàg. 4). Aquest tractat ja no inclou solament «vozes», sinó també «phrases», fins a la pàgina 22. A partir de la 23 (el llibre en té 44 i una d'errates), hi ha una llista, seguida d'un estudi detallat, de «Veus monosylabes pera facilitar à bè llegir la Llèngua Valenciàna, que mùden significat, y entonaciò per lo accent» (bè, be; mènt, ment; sèch, sech, cech; sòrt, sort; vèr, ver; etc.).

La «Correccìon de phrases» ocupa tres pàgines (de la 19 a la 22) i és d'aquest estil: «Quando algùn hombre de Vùlgo llèga à una casa, que son naturales de Valencia, los de la familia, y Dueño de èlla, y han de hablàr en Valenciàno, hàze la salutaciòn regular, diciendo: alabàdo sèa Dios: por lloàt sia Dèu, Buèn dia Cavallèros: por bon jòrn Cavallèrs». «Otra especie de vicios, ú bàsto hablàr. Suèle dezir el Vùlgo, ù Comùn de Valencia: despùs air: por ans daìr. [...] Del pròpio modo: matàrem lo bacò; en perdò de vostès»: *superpèrfluo* [sic] dezir, en perdò de vostès.»

La primera part és un vocabulari com el de 1764, però més extens. De moment és el primer que coneixem de després del període medieval. Hem de creure que reflecteix força bé l'estat de castellanització de la llengua al País Valencià. La major part de correccions són de castellanismes. Heusen uns quants exemples:

«Abogàda», por (Advocàda); «abuèlo», por (àvi); «ànimo», por (ànim); «Arçobispo», por (Archibisbe); «bullicio», por (bullici); «chispa», por (pùrna); «Despensero», por (Rebostèr); «entonces», por (llavors); «fàbula», por (fàula); «fièl», por (fel); «Mònge», por (Monjo); «raizes coloràdas», por (remolàja, o remolàjes); «sabidurìa», por (sabièssa).

Des del punt de vista del criteri, és una obra nefasta. En primer lloc, adopta un procediment de descastellanització que serà imitat pels lexicògrafs valencians posteriors (per exemple, per Sanelo i Escrig), consistent a catalanitzar la desinença. Vegem-ne uns quants exemples:

«alàrde» (alàrt), «albedrio» (albedriu), «aliènto» (aliènt) (vora «aliènto (alè)»); «alivio» (allivi); «ànte» (ànt); «aplàuso» (aplàus); «àsco» (àsch); «assèo» (assèu); «atavio» (ataviu); «decàno» (decà); «desvio» (desviu); «em-belèco» (embelèch); «em-belèso» (embelès); «Fulàno» (Fulá); «hàto» (hat); «làuro» (lláu); «niño» (nini);²⁸ «rèsto» (rèst); «tìmbre» (tim); «tino» (tì);²⁹ «Zutàno» (Sutà).

En segon lloc, rebutja termes correctes amb un criteri subjectiu que aquí no podem tractar d'aclarir. De vegades sembla un «descastellanitzador a ultrança», que diria Fabra (o desllatinitzador a ultrança), però de vegades dóna preferència a una forma dialectal contra una altra, o rebutja una paraula bona a favor d'un castellanisme, o un castellanisme a favor d'un altre:

28. Nini "nen" apareix també al *Diccionario* (1764) de Ros, segons l'Alcover-Moll.

29. Segons l'Alcover-Moll, *tim* i *ti* són paraules inventades (catalanització a imitació de *costumbre* - costum [i *vino* - vi]), que apareixen als diccionaris de Labèrnia, Saura, Escrig i Martí Gadea. Com que l'Alcover-Moll no buida el tractat que ens ocupa, es perd aquesta notícia.

«anuàl» (anyàl), «archivàr» (argihuàr; *llegiu* arxihuar), «Beàta» (Be-guina), «cabèza de àlls» (càpsa de àlls), «comestible» (menjatü, ò menjivol), «feliz» i «infeliz» (felü, infeliu), «vavegàr» (naujàr, ò nau-jeàr), «último» i «última» (darrèr, darrèra), «càda hu» i «càda ùna» (cascü, cascüna), «castañèta /-es» (castanyola/-es), «chimenèa» (fumeràl), «dèsde» (dènde), «bùrla» (fisga, ò jàngla), «Limosnèro» (Bolsèr [*a la vora, però, de: «Limosnèro»* (Almoynèr)]).

Recull més d'un mot fantasma, fruit probablement d'una mala lectura o una mala interpretació de les fonts: «essàmen», por (eixàmi), «arrepentir», por (peixer), ò (penedir).³⁰ I com la majoria de lexicògrafs posteriors de tot el domini, conté força vacil·lacions formals (que poden respondre a formes dialectals o, com en l'altre cas, a males lectures de les fonts o a transcripció dels errors que aquestes contenen): «alabànça» (llaòr, ù lloèr), «halagàr» (fala-gàr, ò afalagàr), «hasta» (fins, finsa, ò funs).³¹

(Hi trobem rebutjades unes quantes paraules de les que sempre han semblat poc genuïnes a un cert sector o nivell de catalans: *burla*, *faltar*, *mànta* (flasàda), *marfil*, *plàta* (argent); no hi ha *quedar*.)

La majoria d'errors d'aquest tractat (potser caldria dir del *Diccionario* de 1764), incloses les catalanitzacions de les terminacions, són recollits per Sanelo.

És una llàstima que el *Diccionari* Alcover-Moll no hagi buidat aquest curiós tractat.

Josep Martí

Pel títol, sembla que aquesta obra cau al nostre terreny. Formava «*I tomo en folio. Esta obra quedó en borrador, mas parece se disponia el autor á copiarla de nuevo, pues dejó los cuadernos ya ordenados, y en algunos habia empezado á escribir*», segons Torres Amat, el qual afegeix: «*El método que observa es poner el vocablo catalan antiguo, luego despues explicarle en el mismo idioma, y en comprobacion de cuanto dice copiar el mismo pasaje del libro ó instrumento de donde le sacó*». ³² El mètode és ben modern, pel fet d'adduir autoritats. Si, a més a més de termes antiquats, contenia barbarismes com diu el títol, és un precedent del *Diccionari de barbrismes* de Careta i Vidal.

30. A la pàgina 32 hi insisteix: «verbo *peixer*, arrepentir, en Castellano: *yòm* peix: yo me arrepiento», fruit d'una mala interpretació dels versos 397 i 2304 de Jaume Roig, segons l'Alcover-Moll, amb el qual està d'acord Gulsoy (p. 366 de la seva edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Sanelo, Castelló de la Plana 1964). Quant a *eixàmi*, l'Alcover-Moll es limita a recollir el mot del *Diccionario* (1764) de Ros, que també duu *peixer*, així com la majoria d'errors del tractat que comentem.

31. *Funs*, forma d'Alacant (Alcover-Moll) i, més al nord, de la Vall de Gallinera (Carles SALVADOR: *Parleu bé!*, València 1957, p. 31).

32. TORRES AMAT: *Memorias...* Barcelona 1836, p. 391. Vegeu també MIQUEL I VERGÉS, *loc. cit.* a la nota 26, ps. 281-2, el qual prova (basat en les *Memorias* de l'Acadèmia de Bones Lletres) que l'any 1835 aquest diccionari encara existia, però no en sabem res més.

No pertany sinó molt marginalment a la nostra matèria la *Nueva ortografía de la lengua mallorquina* de F.A.M.S.M., és a dir, «*fray Antonio M. Servera, mínimo*»³³ (Palma 1812), que com a «*Demostracion [sic] practica de todas las reglas*» duu al final (pàgs. 13-32): «Significacio y esplicacio d'alguns termes espanyòls mallorquinisads, molt util a sa juventud, qui desitja parlár ab hermosura y energia», que és un breu diccionari alfabètic que arriba només fins a *pussil-laminé*. Cervera parteix de la base que «*Por ser la lengua Mallorquina un Dialecto de voces especialmente Españolas y latinas, todas las palabras deben escribirse en quanto fuere posible como los vocablos de donde traen su origen*»: «*Escrivase Catalina y no Ceteline, de Catalina Español: Magdalena y no Megdelene de Magdalena latin: Girasól y no Jirasól de Girasol Castellano: Germá y no Jermá de Germanus latin*» (pàgs 5-6).

Com es pot suposar, la llengua de redacció de Cervera (el diccionari és redactat en català) és farcida de barbarismes («duéño», «después», «cáliz», «apláuso», «bax» “sota”, «cuidado», «modo»). El diccionari (que explica i exemplifica els significats de les paraules) es compon gairebé exclusivament de paraules de les dues classes que diu ell: provinents del castellà i provinents del llatí (potser amb l'única excepció de «*adeshóra*. A una hóra irregular»). Heus-en aquí uns quants exemples: *abonar* (diversos significats), *abreviár*, *advérsidad*, *advocad* («Intercessor ó médianéro. 2. Lo matéx que Missé»), *aliénto*, *aliño*, *alocar* («Hospédár, donár aposénto»), *ambigüedad*, *amparo*, *antídoto*, *apacibible*, *arrastrád* («Qui fá mála vida. *Dóna arrastráda*. Lo matéx que prostitura, raméra»), *ásco*, *ausentárse*, *bêl-lic*, *bisarría*, *bolsillo* («Lo matéx que bossa: pero se pren regularmént per caudál, ó cantidad de dinér considerábble [...]»), *bruto*, *bufo*, *calamidád*, *cálido*, *cariño*, *codicia*, *concluir*, *conneysiò*, *crimén*, *desquitárse*, *discernir*, *distár*, *enférmédád*, *enterár*, *halágo*, *illegitim*, *il-licit*, *léal*, *objêcte*, *palpábble*, *profundo*, *pussil-lamine (sic)* («Falto d'animo y valor per tol-lerár sas desgrácias, ó per emprender cósas gráns»).

Just Pastor Fuster

L'autor de la *Biblioteca valenciana* (1827-1830) també tenia poca o molta afecció a la lexicografia i a l'esmena dels barbarismes del valencià. Aquest treball és un esberrany, sense pròleg ni explicació de cap mena, de 16 fulls d'unes 32 línies, on Fuster anotava les «veus novelles» o usades aleshores (a l'esquerra), contraposades a les «veus antigues», ja desusades (a la dreta). Trec totes aquestes notícies d'Almela i Vives,³⁴ el qual diu que el treball és propietat d'ell i en transcriu aquestes mostres (hi afegeixo un asterisc a l'esquerra quan l'esmena també és al tractat de Carles Ros, i dono entre parèntesis les variants que hi ha en aquest últim autor): «* agüela» (avia) (Ros: «abuèlo / -a»), «* bodega» (celler), «comitiva» (estol), «desmai» (llanguiment),

33. Vegeu Josep MASSOT: *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona 1971, ps. 28-9. Agraïxo a Massot i a la Biblioteca de Montserrat d'haver-me facilitat xerocòpia d'aquesta obra.

34. Francisco ALMELA Y VIVES: *El bibliógrafo Justo Pastor Fuster*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1945, ps. 182-3.

«* embustero» (trapacer), «* falta» (fretura) (Ros: «faltàr» (mancàr)), «gana-do» (bestiar), «* hueco» (tou) (Ros: (huèch)), «incomodo» (nosa), «* judio» (jueu), «llanto» (plant o plany), «* marfil» (vori) (Ros: (bori)), «nogal» (no-guer), «ola» (ona), «* plateria» (argenteria), «prosapia» (nissaga), «quedar» (romanir), «* rabadilla» (copró), «servilleta» (torcaboca), «temerós» (pauruc), «* última» (darrera), «varonil» (homenívol), «xalma» (salma), «* ya» (ja), «zángano» (abegot).

Amengual i Martí Gadea

Amengual, l'any 1841, començà a publicar en fascicles un *Diccionario mallorquín-castellano-latín* (Juan Guasp, Palma de Mallorca), «del que habian ya visto la pública luz algunas entregas [8, amb un total de 320 pàgines, segons Bover], cuando paralizaron su curso una enfermedad tan larga como penosa y grave, y otras causas ajenas á mi voluntad», ens diu a la pàgina 3 del volum I del *Nuevo diccionario*. No he pogut consultar aquella primera obra, i per tant no sé si li seria aplicable el comentari que farem de la segona edició.

El *Nuevo diccionario* (1858-78) conté una gran quantitat de castellanismes, com era normal en aquelles èpoques a tot el domini lingüístic. Però l'autor n'és conscient, almenys d'alguns, i els condemna amb les següents o semblants paraules: «es palabra que se toma del castellano sin necesidad». Potser no sempre és conscient de la castellanització de la llengua que codifica, però. De fet, Amengual defensa una situació de diglòssia. Diu al pròleg: «Lo he redactado en castellano, porque este es el idioma en que estudiamos, el idioma casi extraño en Mallorca durante el pasado siglo, pero bien conocido ya en el actual, el idioma que ha de hacer comprender nuestro dialecto á los que no lo conocen, el idioma, en fin, que debemos todos generalizar en nuestro pais, ya que desterrar de entre nosotros el mallorquín es imposible.— Y es imposible, porque tal lo hace su excelencia misma: es tan rico y regular, tan claro y sencillo, tan preciso y exacto, tan energético y conciso, tan numeroso, tan flúido, tan dulce como el bellissimo lemosín del cual procede, y tan sentencioso, tan lleno de poesía, y tan propio en fin de un pueblo culto, que para todo lo que no es de oficio, es y será siempre el de todas las clases de nuestra sociedad [...]. Contentémonos pues con generalizar el castellano entre nosotros; pero estudiando al mismo tiempo la relacion de las dos hablas entre sí.»

I bé. Si prenem com a punt de referència el *Diccionari* (1930) de Vallès, ens trobem que l'Amengual conté moltes paraules del Vallès sense cap advertiment d'estrangeria; en conté àdhuc algunes que no són al Vallès (les dono en tipus rodó); però n'estalvia algunes d'aquest (les dono entre parèntesis i en cursiva). Heus-en uns quants exemples del principi del diccionari (marco amb un asterisc les paraules que ell delata com a castellanismes): *abanderad*, * *abandono*, *abarcar*, *abarcaçar* (castellà «abarquillar»), *abastardar* * *abasto*, (*abastèixer*, *abillar*, *abim*), *abocxornar* (llegiu -tx-), (*abogat*), *abonar*, *abono*, *abrassadéra*, *abreviar*, * *abrigo*, *abrivonarsê*, *abrocxar* (llegiu -tx-), en abstracto, absurdo, *abufetecjár*, *abultar*; *acallàr* («En mallorquín comunmente se dice: Fér callàr [primera accepció...] Donàr callamént» [segona accepció]), (*acarrear*, *acaso*), *acéfalo*, *acera*, *acerad* («romandre acerad»: «suspensio ó admirado, ó sumamente asustado ó sorprendido»), *acido*, *aclaració*, (*acon-*

teixement), *acopi*, * *acorde* («es palabra que se ha tomado del castellano y de que me parece no hubo necesidad, pero ahora hállase mucho mas usada que *Acòrd*»), *acovardad*, *acrisolar*, * *acuérdo*, (*adolèixer*), diptongo, (*disfràs*), *disfrut*, *disfrutar*, *dissíl-labo*, *dicxa* (llegiu *-tx-*), *dicxo*, *dicxós*, *dúlsura* [sic], (*do-lència*), *dormisson* (castellà «dormitivo»), *dueña*, *dueño*, *duquesa*, *duradér*.

Segons Gulsoy,³⁵ també al *Diccionario general valenciano-castellano* (José Canales Romá, Valencia 1891) de Martí Gadea, «Els castellanismes, si no són arrelats d'antic en la llengua, apareixen sovint denunciats com a tals, amb una referència a la veu valenciana normal corresponent. De vegades, Martí Gadea ni tan sols reproduïx els castellanismes del seu model» (el *Diccionario valenciano-castellano* d'Escriu i Llombart). En faig la prova prenent com a base el mateix *Diccionari* de Vallès (1930) i em trobo que Martí Gadea conté si fa no fa les mateixes paraules forasteres que el Vallès, sense fer absolutament cap advertiment del tipus que diu Gulsoy. Heus aquí uns quants d'aquests termes (poso entre parèntesis els barbarismes de Vallès no comesos per Martí, i deixo en tipus rodó els casos contraris): *abander* (sinònim d'*abanderat*), *abanderat*, (*abandono*, *abillar*), *abofetejar*, (*aborto*), *abovar*, (*abraçadera*), *aberviar* (Vallès dona *abreviar*), *abrojar* (llegiu la *j* com *tx*), *acallar*, *acarregar* (Vallès: *acarrear*), *acàs* (Vallès: *acaso*), (*acert*), *aclaratori*, *acogillar* (castellà «acuchillar»), *acoljar* («acolchar»), *acolmo* («ecónomo»), *acometre*, *acomodo*, *acondicionament*, *aconteiximent* (però Martí Gadea en duu altres: *aconteixer*, *aconteixeder* «acontecedero», *acontényer*, *acontés*, «acontecido», etc.), *acòpi*, *acoraçat*, *acosar*, *acrebillar*, *acrisolar*, *acristalar* (*i* encristalar), *atriç*, *acuadrillar*, *acuciar*, (*acueducto*), *acujambrarse* («aconchabarse»), *acunyar*, *acurrucarse*. Faig un cop d'ull als dos suplementes del final del diccionari i tampoc no hi trobo cap delació de castellanisme.

Careta i Vidal

El treball de 1880 és poca cosa més que una curta llista d'incorreccions acompanyades de l'esmena corresponent.

El 1886 reprèn amb més alè «la publicació d'un diccionari de barbarismes y otras corruptelas», en quaderns, cada un dels quals havia de contenir una llista alfabètica de corrupcions, de la *a* a la *z*: «per causes que no poguí evitar, la publicació va estroncarse després d'eixir lo primer quadern», diu a la pàgina xvii del pròleg del *Diccionari* de 1901. Aquest treball serà recollit gairebé totalment dins el de 1901 (en el qual, dels exemples que donaré tot seguit, només hi falta *Ateneo* i *vareig*) i recull dos tipus d'observacions: a) sobre defectes interns de la llengua catalana, de pronunciació, vulgarismes, de morfologia o de lèxic:³⁶ «aixins» (aixís), «gavinet» (ganivet), «ingenier» (enginyer), «batetjos» (bateigs), «boscos» (boschs), «crusos» (crus), «siguín» (sian), «envers» (amb el sentit d'«en lloch de»); alguns defectes són més específicament dialectals, bé que no sempre ho adverteix: «dugas» (duas), «llunetas» [«galicisme del Rosselló», diu] (ulleras), «montó» (munt, pila, pilot); «vareig» (vaig), «vore» (veure). b) Sobre castellanismes. Heus-en uns quants

35. «Revista Valenciana de Filología», vi (1964), p. 140.

36. Als exemples, s'unifica, com sempre, la presentació formal. El signe + als parèntesis vol dir que el *Diccionari* de 1901 «afegeix» tal cosa. Si no hi ha aquest signe vol dir que el *Diccionari* de 1901 diu tal cosa en lloc de l'anterior.

exemples: «alcalde» (arcalde), «Ateneo» (Ateneu), «caixa» per (capsa), «Cerdanya» (Sardenya), «círcul» [1901: círcol] (cercle), «la deuta» (lo deute), «ditxo» (aforisme, dita, màxima) [1901 + dit]; «enredo» (embolich, embull); «entoldat» (envelat) [1901 + envelada], «fábula» (faula), «femelos» (bessons, ulleras de teatre [1901 + o de campanya], botons de puny de camisa [1901 + botons de doble valona]), «juguet» (joguina), «lámpara» (llántia) [1901 + llum de mà o de sostre), «petxuga» (pit de gallina ó altrás aus), «rato» (estona), «¿sabes?» (¿saps?) [1901 + se sent mólt en la costa de Llevant], «silló» (cadira de brassos) [1901 + «selló» dels cavalls de carro], «toro» (taur) [1901 + bocell «motllura» ...], «verdader» (veritable), «ver» [1901 + vertader].

El *Diccionari de barbrismes* de 1901 ja és un treball més extens, fruit, com diu l'autor, d'anys de recollir dades. El lector se sorprèn de veure-hi detectats tants termes que podrien semblar troballes d'anys més madurs: ³⁷ «alimentici», «amamantar», ³⁸ «ángul», «aniquilat», «aparse del cotxe», ³⁹ «picarse», ⁴⁰ etc.

En principi es tracta d'un treball seriós, fet amb la intenció d'evitar el subjectivisme. Precisament per això, l'autor addueix una llarga i variada llista de testimonis, que van des dels textos clàssics fins als autors del segle XIX, incloent-hi cants, jocs i aforismes populars: «he procurat triar lo millor; pero algunas vegadas no he pogut menys de valdrem de texts en los quals no tot es puresa y'ls he aprofitat pensant que, així y tot, servían per provar que fins en temps de decadencia se perseverava en determenada forma», diu (pàgina XVII). La majoria d'esmenes proposades van acompanyades d'un document que les avala.

Els principals defectes d'aquest diccionari són els següents:

Careta i Vidal no té gaire formació lingüística. No té conceptes clars sobre cultisme, dialectalisme, arcaisme, evolució i constitució d'una llengua. En concret:

a) Addueix indiscriminadament els testimoniats dels seus documents, des de Lull fins al Labèrnia (i cançons populars), d'on resulta un aiguabarreig d'arcaïsmes, dialectalismes i vacil·lacions formals que no inspira confiança al lector: ⁴¹ «abissinis» («*Abissins*, escriu Lacavalleria»); «áhuye» (ayga, aygo, aygua); «agüero» (avarany o averany, auvir o avir); «alborada» (albada o aubada); «albricias» (albixeras, albexirias); ⁴² «almogavar» (almugaver: «Us. En la crónica de Muntaner y altrás»); «ampit» (antpit); «aplassar» (ajornar, adjornar).

b) Prefereix, sense criticar-los, els termes antics: «accionista» (personer), «accions» [d'una empresa] (parts) [segons *Consolat de Mar*]. Sovint addueix

37. Prenc els exemples principalment de la lletra *a* del diccionari.

38. Aquesta paraula, efectivament, no consta als nostres diccionaris (Balari, Aguiló, Fabra, Alcover-Moll). No la recull Vallès (1904, 1930).

39. Dóna *desencotxar*, d'un document de 1678 de l'Arxiu Municipal de Barcelona, mot que no figura als diccionaris citats a la nota anterior.

40. En el sentit d'enfadar-se d'alguna paraula o fet. En aquest sentit figura al Fabra i a l'Alcover-Moll, com també als diccionaris castellans. Careta la substitueix per *ressentirse*, *fumar* (= Alcover-Moll), *empiparse*.

41. Als exemples, es continua unificant la presentació formal.

42. L'Alcover-Moll dóna *albexenia*, *albixera*, *albixeres*, *albaxinies*, *albexènia*, *albixena*, *ambixeres*, però no *albexirias*.

els termes antics amb errors (com hem vist amb *albexirias*): «agrado» (agrada, gradatge);⁴³ «albanyal» (clavegueró, albolló);⁴⁴ «ateniense» (ateniès).

c) Rebutja, podem dir sistemàticament, els termes procedents del llenguatge culte i/o prefereix termes que li deuen semblar més catalans: «absorvir» (xuclar, etc.), «adulació» (llagot), «advertencia» (advertiment); «agitació» (trabals, avalot), «agradable» (agradós), «agrimensor» (acanador, cadenador), «alucinació» (enlluernament, encegament); «análech» (semblant), «anulat» («Per mes que fins Joan de Resa'l porta, será menys llatí pero mes catalá en móltos casos *anorreat*»), «aproximarse» (acostarse, aprohismarse: de la *Historia del Rey d'Hungría*).

d) És descastellanitzador (o catalanitzador) a ultrança. El criteri és la preferència de paraules que li semblen més catalanes o menys erudites o més allunyades del castellà. La catalanització a ultrança consisteix a crear termes populars contra els cultes, segons analogia amb altres termes existents («barbre», segons *marbre*; «vidal», de *vida*, etc.). No es pot separar aquest defecte de l'anterior, però el dono a part perquè es vegi millor: «abecé» i «abecedari» («Sens que cap d'aquestas denominacions puga dirse ben extranya al catalá, són mes escayentas las d'*abecerolas* o *becerolas* y *Jesús*»; cita «expressions populars» com «No saber ni'l *Jesús*», etc.), «abort» (gastament), «adjacent» (adjahent), «adúltera» i «adúltero» (adultra i adultre), «afirmar» (afermar), «afortunat» (sortat, assortat, sortós), «altiu» (altívol), «altruisme» (altrisme), «amo» (mestre, senyor, cap de casa), «anual» (anyal), «bárbaro» (barbre) (recordem: *barbrisme*, al títol de l'obra), «íntegrament» (entegrament), «petrificar» (pedrificar, pàgina xvi), «procedir» (procehir), «vital» (vidal).

L'afany que Careta posava en la seva tasca li feia recollir diverses solucions, cosa que sovint redunda en riquesa dialectal del seu treball (encara que aquest avantatge no l'excusi dels defectes que hem comentat). Per exemple, oposa (acursar) i (escursar) a «acortar», i encara que no accepti «afiladora», «afilar» i «afilat», ens dóna (afinadora), (afinar), (esmolar), (refilar), (esmolat) i (refilat).

El diccionari de Careta només es fixa en l'aspecte lèxic. Hi ha algun advertiment com aquest: que cal pronunciar *Camp-ro-don* i *Camp-ru-bí* en lloc de *Cam-pro-don*, *Cam-pru-bí*. No cal dir que els defectes de l'obra es troben també en els seus treballs anteriors, els quals m'he abstingut de comentar precisament per això.

Malgrat la desorientació de l'autor (més aviat hauríem de dir de l'època) en qüestió de criteri, que fa l'obra inservible per a nosaltres, aquest diccionari és el primer gran treball modern de purificació de la llengua. Si féssim un estudi comparatiu entre aquest llibre i tots els posteriors que tenen una finalitat semblant (exceptuat Fabra), potser ens sorprendria de veure fins a quin punt els altres depenen d'aquest.

43. L'Alcover-Moll recull *agradatge*, procedent de Labèrnia i Bulbena. Qui sap si la forma de Careta prové de mala interpretació d'algun text com aquest de *Los set gotxs recomptarem*, del *Llibre Vermell* (edició Aramon, «Analecta Montserratensia», x, 1964, p. 42): «Verge: tres reys d'Orient, /.../ Vengren al vostre ·bitatge, / Oferint-vos de *gradatge* / Aur et mirre et encenç».

44. La forma *albolló*, la dóna Bulbena, 1905. Labèrnia dóna *albeyló*, i la forma amb *e* és la que documenta l'Alcover-Moll. Careta treu *albolló* de l'Arxiu Municipal, any 1530, A Menorca es pronuncia *abulló* (MOLL, a *Miscelánea... Alcover*, Palma de Mallorca 1932, p. 421, i *Diccionari* Alcover-Moll).

La primera edició d'*El auxiliar* (que va arribar fins a deu, 1925) és del 1869; la segona, del 1873 (que no he pogut consultar, i per tant ignoro si conté la pàgina que ara ens interessa); la tercera de la primera part, del 1880; i la tercera de la segona part, del 1883. L'edició del 1883 duu una llista de 28 barbarismes. A l'edició del 1909 n'hi han estat suprimits tres, però n'hi han estat afegits cinc (12, 25, 26, 28, 30). Es tracta principalment de deformacions populars de paraules. Hi ha algun castellanisme denunciat (núms. 1, 18, 23), però n'hi queda d'altres, un cop esmenada la deformació (núms. 2, 6, 17, 22, 25). Transcriu la llista del 1909, prescindint de la nota segona, i afegint-hi els tres casos suprimits del 1883. La numeració és meua.

- 1 Ja es «abogat» per (advocat).¹
- 2 Me'n vull ben «alterar» per (enterar).
- 3 No porta gens d'«artipatge» per (equipatge).
- 3 * L'hem «aviluat» á 15 duros per (valorat ó valuat). (1883)
- 4 Primer se'n vol «censurar» per (cerciorar ò assessorar).
- 4 * Va ser una «curusitat» per (casualitat). (1883)
- 5 M'ha dat un «desingust» per (disgust).
- 6 Me n'he «desolvidat» per (olvidat ò oblidat).
- 7 M'es «desenemich» per (enemich).
- 8 Ja s'han «desavidit» per (dividit).
- 9 Hi va anar «después d'ahir» per (ans d'ahir ò despusahir).
- 9 * Ja s'han «desseparat» per (separat). (1883)
- 10 Li dona «dificultat» per (facultat).
- 11 Es una «dissipel-la» per (erissipela).
- 12 El pastisser ven «enciamades» per (ensaimades).
- 13 Crech que «s'etivoca» per (s'equivoca).
- 14 Es una «etivocació» per (equivocació).
- 15 Tinch una «flexió» a la boca per (fluxió).
- 16 El varen «facilitar» pel séu sant per (felicitar).
- 17 Beure un vas de «graciosa» per (gaseosa).
- 18 Una rica «hisienda» per (hisenda).
- 19 Es un «incert» el trobarlhi per (etzar ò casualitat).
- 20 No l'hi vaig poder «ignorar» per (negar).
- 21 Ets mólt «mal ingrát» per (ingrat ò mal agraït).
- 22 A l'hora menos «impensada» per (pensada).
- 23 Anèm al «jugat» per (jutjat).
- 24 Va rebre una carta «nòmina» per (anònima).
- 25 «No perdi cuidado», que ja hi penso per (perdi cuidado).
- 26 El sabater me fa unes «polacres» per (polagues).³
- 27 M'ha fet «precipitar» de la festa per (participar).
- 28 Es metge de «profecía» per (professió).
- 29 Me va tenir una «tendencia» per (atenció).
- 30 Ara vé'l «trenvia» per (tranvía).

* «Abogat», «jugat» e «hisienda» son castellanismos que duele oír generalmente á catalanes instruídos.

** «Polacra» significa, en ambas lenguas, cierta embarcación, y «polaca» la bota ó botina, así llamada por traer su origen de Polonia.

L'any 1904 Vallès inclogué al final de l'obra esmentada un *Diccionari de barbarismes e idiotismes del català modern* (pàgines 113-118), que conté uns 1.500 termes de qüestions exclusivament lèxiques. Es presenta en forma de vocabulari abreujat en dues columnes («Alguns diuen» — «S'ha de dir»), sense documentació, però amb alguna nota de tant en tant, d'aquest tipus (respectant un xic la rara tipografia de l'original): «incens» (encens) [Nota: «Del castellà *incienso*. D'aquí */incenser/*, *encenser*, e */incensar/*, *encensar*»]; «patitioso» (garrítivat) [Nota: «Se diu al Empordà»]; «siesta» (mitjdiada, seta) [Nota: «Diuen *sesta* a Mallorca. Se creu derivat aquest terme de la *hora sexta* dels (*sic*) llatí, qui correspon a les tres de la tarde»].

És molt més curt i molt més pobre d'equivalències que el Careta, del qual no manifesta cap dependència. Hauria afirmat que el desconeixia completament si no l'hagués vist alludit a la pàgina 172. Repassant la lletra *a*, per exemple, constatem les següents escasses coincidències i fonamentals discrepàncies.⁴⁵

A tots dos tractats hi ha les següents paraules, però amb solucions no idèntiques (sempre més extens Careta, llevat a *assiento*):

abonar la terra, abrumar, agitar (-30), agudesa (-30), albedrú, alucinació (-30), altura (-30), aparato, armadura (-30), arrebatar, arremetre (-30), arruinar (-30), artesonat, aspaviento, asiento, atestar, atestiguar, averiat.

Hi ha coincidència en les següents paraules:

abanderado, aborto, afirmat, afortunat (-30), aniquilat (-30), «arbitri» (arbitre) (-30), Argel, Aristòteles, aro, arraigar, arrepeniment, arrogancia (-30), «assiri» (assirià) (-30), atascat, aucell.

Manquen al Careta les següents paraules del Vallès:

abolengo, abre (-30), brillantar, abrupte (-30), acallar, acatar-se, acontexement, acunyar, ademán, adolèxer, aforo, agalla, agracià (-30), «alcaloide» (alcalloit) (-30), «alumbrat» (illuminació), «amoniac» (amoniac) (-30), antessala (-30), antídoto, antinomio (-30), anxoia, apanyarse, arrimadero, asco, «assorat» (esverat) (-30), àtomo.

Però en manca més al Vallès, encara que gairebé sempre sigui perquè aquest millora el criteri (entre parèntesis, indico només les que són a l'obra de 1930):

accionista, accions, acèmila (30), acendrat, acceptar (30), acèquia (30), aciago (30), acíbar (30), Aciscle, aclaració (30), acometre (30), adalid (30), Adan (30), adió (30), adiví (30), aduana (30), adver-

45. En tot aquest apartat indico, en alguns casos, si tal o tal paraula (o una de la mateixa família) és al *Diccionari* de 1930, amb el parèntesi «(30)», i si no hi és, amb el parèntesi «(-30)». En algun cas, la paraula *no és* al Vallès en el sentit fonamental.

tencia, afear (30), afiansar, agafadero, agradable, agrado (30), agravar (30), agrimensor, aislada (30), «alumbrament» (part), allargos (30), amo, antojo (30), anual, anulat, aproximarse, apuntació, aquarium, arboleda (30), ardor, arenal, armatoste (30), arpillera (30), arquitecto (30), arquitebe (30), arracadas, arraygo (home de -) (30), arrebató (30), arreglo, arremangar (30), arriesgar (30), arrimo (30: arrimadero), arrojar (30), asperesa (30), assear (30), assumpto (30), atareat (30), atavio, «ateniense» (ateniès), atesorar (30), atissar (30), atornillar (30), atragantarse (30), atrás (30), atreure, atril (30), atropello (30), audacia, audás, «audiencia» (audiència), aullar (30), ausencia (30), «autos» (auts) (tret de Resa), «autorisació» (autorisament), «ayrat» (irat), irós.

Aquest tractat de Vallès inclou expressament termes de química, zoologia, anatomia, mineralogia i marineria (n'hi ha algun exemple a les llistes anteriors). Introdueix la novetat de posar en cursiva les paraules «propies a la vegada del català i del castellà, però que tenen en català una equivalència especial i característica d'aquest idioma. No son, doncs, veritables barbarismes».⁴⁶ En són exemples (indico les que hi ha al de 1930): «acaparar»; «alumne» (dexeble), «aminorar» (30), «amo», «anualitat» (anyada), «arsenal» (dressanes), «vacant», «vacar», «velocitat», «verosímil» (30).

Com diu el títol, inclou també «idiotismes» i els assenyalava com a tals: «altans» (altars), «atre» (altre), «aucell», «fagis» (fassis "facis"), «fràbica», «llagonissa», «lletjos» (lleigs), «yaio» (avi).

El treball de Vallès, com es pot veure a través de les llistes anteriors, representa una superació del de Careta pel que fa al criteri (ja no condemna «accionista», «advertència», «agradable», «anual», «aproximar-se», «atreure», «audàcia», «audiència»), però encara hem d'esperar temps millors en aquest sentit (encara condemna «abrupte», «afortunat», «agraciat», «alcaloide», «amoniac», «altura», «anticipar diners» i, naturalment, «buscar»).

El tractat de 1930 ja és tota una altra cosa: és el millor tractat de barbarismes actuals de què encara ens hem de valdre. Els temps ja havien canviat radicalment amb el pas de Fabra, per bé que Vallès no es digni ni fer al·lusió a aquest gramàtic.

Al Prefaci ens explica que pren el terme *barbarisme* en sentit ampli, «en el d'aquella falta de llenguatge que consisteix en l'alteració dels mots o en la impropietat de l'ús llur, i no, per tant, exclusivament en el de mot foraster»; manual d'intenció pràctica, serà «sols un aplec dels més corrents, dels més entacadors i dels més esmenables»; i així, no inclou aquells que «ens apareixen de tan difícil com poc albirada solució» (*camaril* o *cambril*) i no s'endinsa gaire «pel camp, poc esbrossat encara, de la construcció» sintàctica. Recordava castellanismes tan antics com «senzill», «resar», «estrella», «nòvio», «clero», «robo», «cortapisa», alguns dels quals «avui ens desteixinem per evitar». Tot seguit assaja una classificació dels barbarismes poc afortunada i poc útil; morfològics, sintàctics, prosòdics, ortogràfics, analògics, gramaticals, semàntics, idiòtics, per falsa etimologia, per falsa derivació. Els «morfològics», per exemple, són casos com «acera», «apretar», «llaver», «abim», «xampinyons», etc., els quals nosaltres diríem que són, senzillament, lèxics.

46. De Vallès és probable que ho vagi imitar Riera.

Adopta el mètode de treball de «l'entusiasta patrici Antoni Careta i Vidal», «primera obra que coneixem dins el gènere» i únic autor esmentat; però, naturalment, prescindeix, «ultra alguns pocs barbarismes de principis de segle que avui podem donar per inexistent, d'un bon nombre de mots erudits («arrogància», «cadència», «cartílag», «determinació», «intervenir», «tensió», «tolerar», etcètera, etc.), i d'altres que un criteri excessivament rigorista o arcaïtzant no permetia a En Careta d'admetre». Com Careta, doncs, ilustra moltes propostes d'esmena amb exemples trets d'una llista d'obres, un xic més selecta que la de Careta (bé que hi ha el Rector de Vallfogona), però de les quals no dóna cap referència cronològica ni d'editor; i les citacions remetent només a l'autor (sense indicació d'obra ni pàgina). Alguns exemples, diu que els aprofita de Careta.

Gairebé la totalitat del contingut del llibre són qüestions lèxiques: la major part, castellanismes; algun gallicisme («amerrissar»), algun anomenat llatí («angústia»); hi ha detalls ortogràfics: «avans» (abans); morfològics: «passetjos» o «passetxos» (passeigs), «pilans» (pilars), «poguent», etc.; i sintàctics («tenir de/que»). Evidentment, estableix clara diferència entre els significats correctes i els viciats d'una paraula («apreciar», «apurar», «octava»). L'obra està molt més elaborada que la de Careta i els diferents matisos d'un barbarisme hi estan ben delimitats («apurar», «arrebatar», «fondo» *substantiu*, «pastel»).

Amb molt pocs retocs, el contingut i el criteri d'aquesta obra són perfectament vàlids encara avui. Algun castellanisme ja deu haver desaparegut, com «prender» (castellà «prendero», de *prenda*) (robavellaire). Altres ja han estat admesos al diccionari acadèmic, com «fondo» (*adjectiu*), «palangana», «pantalla», «pregó» i «pregoner». En canvi, hi ha paraules avui admeses que no figuraven a l'obra que ens ocupa, com «camuflar», «fullet», «sarsuela». I encara hi ha més detalls interessants. Per exemple, Vallès dóna l'adverbi «atràs» com a admissible (cita Curial); el *Diccionari* Alcover-Moll en dóna exemples de Jaume I, Lluïl, Muntaner, etc.; i el diccionari acadèmic no l'admet. Vallès s'adapta totalment a la doctrina de Fabra, com es pot comprovar a les paraules «aqueix», «aquí», «tenir de/que», etc. Finalment, és també una llàstima que el *Diccionari* Alcover-Moll no hagi buidat aquest llibre, fonamental per a la llengua del segle xx. I així, no trobem a l'Alcover-Moll, no solament paraules com «prender», sinó ni tan sols d'altres de tan usades com «pedido».

Ruiz i Pablo, Escudero, Moll, Badia

El treball de Ruiz i Pablo fou una comunicació de quinze minuts que presentà al Primer Congrés de la Llengua Catalana i es publicà l'any 1908 a les Actes del dit congrés. Però abans aparegué a «Empori» (1907) i, procedent d'aquesta revista, a «Revista de Menorca», II (1907). Dóna unes setanta paraules (amb llurs corresponents originals angleses i amb el significat que tenen en aquesta llengua), bo i explicant-ne el significat a Menorca, de la següent manera (dono entre claudàtors allò que ell dóna en nota i n'esmenen els mots anglesos): «Els vells del meu temps (al cel sien) no anomenaven may els quartels que no diguessin els *bèrechs* [De *barracks*, quartel, barracó.] y encara avuy dia en el terme de Ciutadella, hi hà [...] les ruïnes d'un edifici militar que ab el nom dels *bèrechs* es conegut [...]; a un home des-

manyat en lo seu ofici (sobre tot si es fuster, ferrer o mestre de cases) li diuen, despectivament, *shumèquer* [De *shoemaker*, sabater.] [...] «Sembla una *milèdi*» [De *lady*, senyora, *milady*.] diràn d'una senyora primeta y blanca y més si es un poch rareta» (pàgs. 346-7 del *Congrés*).

Observa que el rastre més notable del pas dels anglesos per Menorca ha quedat en els jocs dels infants i, geogràficament, sobretot a Maó (llavors la capital) i a Georges-town (es Castell).

Finalment agraeix a Bartomeu Escudero, vice-cònsol anglès a Maó, unes quantes paraules i l'anècdota de l'origen de les prunes de «neversó» (treta de Murray: *Guide to the Mediterranean*): una dona, a plaça, preguntà al general Kane, que hi solia anar, com se'n deia al seu país d'una varietat de prunes que li ensenyà. El general respongué que no n'havia vistes mai: *I never saw*.

L'esmentat Escudero completà uns anys més tard (1915) el treball iniciat per Ruiz i Pablo. Dóna una llista d'uns cent cinc mots en columna, acompanyats del mot anglès corresponent i dels significats en ambdues llengües. Sense cap explicació. Al final dóna vuit noms propis (Ruiz n'havia donats cinc) i repeteix l'anècdota de les «prunes de *nèversó*» (*sic*).

Moll es tornà a referir breument als elements anglès i d'altres procedències (francès, italià, castellà) del menorquí l'any 1932. Considerà que calia esborrar quatre o cinc paraules de la llista d'Escudero i esmentà uns quants estrangerismes curiosos d'altra procedència («serjàn», francès *sergent*; «santibelli» «estatueta» i altres en *-ello* i *-ella*, de l'italià; «guapo» «bell; reposat d'una malaltia; bona persona (moralment)»; «un xubascu» «una pluja forta, una gran desgràcia», del castellà).

Finalment, Badia ha tornat sobre el tema (1953) i ha organitzat un xic els materials anteriors. Ha fet veure les adaptacions fonètiques dels anglicismes de Menorca (la *a* anglesa dóna *e* oberta: *sangaree*, «sèngri»; la *s* líquida inicial pren una *e*: *screw*, «escrús»; aparició de vocal epentètica: *turnscrew*, «tornescrús»; simplificacions; etc.) i les adaptacions semàntiques (simple transferència de sentit: *bow-window*, «boínder»;⁴⁷ generalització del significat: *shoemaker*, «xumequer»). D'aquestes últimes, les més importants són les especialitzacions o restriccions (*man*, «mèn»;⁴⁸ *bargain*, «bèrguin» "l'acte de transportar passatgers en una barca"), notables sobretot en els jocs infantils («La bolla es *mèrvel* [*Marble*, bolleta de jugar noys.] tirar a *pink* [De *pink*, lo mellor.] es tirar a veure a qui toca primer, *out* [*Out*, fora.] es ferir la bolla del contrari. Quan un dels jugadors vol allisar el sòl, per llevar obstacles, diu *plis* [Contracció de *If you please*.]», segons Ruiz, pàgina 348 del *Congrés*).

Antoni Ciuffo

Els algueresos, diu Ciuffo, parlen quasi a la perfecció la llengua italiana i els diferents dialectes sards, per necessitats comercials, administratives i intel·lectuals, i això provoca una influència lèxica, fonètica, morfològica i sin-

47. Dono la forma de MOLL i del *Diccionari* Alcover-Moll, en comptes de *bòinder* de BADIA.

48. «Poch *mèn* o molt *mèn* es l'homo poch o molt apte per una cosa», diu RUIZ (p. 346 del *Congrés*).

tàctica d'aquells parlars sobre l'alguerès. De la influència italiana, en dóna una breu mostra de quinze paraules generalitzades (*pranzo* "dinar", *jornal* "diari", *cutxo* "gos", *forsis* "potser"), sis topònims (*Svizzera* "Suïssa", *Parigi* "París"), sis formes verbals (*escriu*, *recib*, *feva* "ecric, rebo, feia") i vuit casos de canvi de desinència (*vèrgine* "verge", *minuto* "minut"). Diu que prescindeix de la influència sintàctica perquè en té pocs materials i «per no invadir lo camp i tenir la precedència demunt del company Joan Pais que, en la sua *Gramàtica* encara inèdita, ma que sortirà ben prest, fa demunt d'això un estudi ben especial y fundat».

S'estén més en la influència sarda. En dóna dues llistes de paraules: unes de més usades pel pagès i el pasor (*làcana* "terme", *arjola* "era", *pineta* "cabanya", *txapa* "aixada", *matxoni* "guineu", *encunja* "collita") i unes altres de més generalitzades (*abijarse* "adonar-se" *attato* "fart", *escavanada* "clatellada", *neuddu* "moll dels ossos"), bo i advertint de passada que *z* esdevé *j*, *zz* esdevé *tx*, moltes *dd* esdevenen *t*, etc. Hi afegeix quatre detalls d'influència fonètica (conversió de *d* en *r*: *fara* "fada"; so *tx*- inicial: *txiu* "oncle"; doblament de *d* i *t* intervocàliques) i morfològica (desinències *-arjo*, *-olu*, etc.: *fraylarjo* "ferret", *corjolu*; possessius *tou*, *sou* "teu, seu"; etc.)

Riera Weise

Aquest manuscrit ocupa dues llibretes de tipus comercial, mida foli, sense numerar, més un plec d'«Adicions y esmenes proposades pera'l "Nou Diccionari de barbarismes"», de sis fulls. A la segona llibreta hi ha uns quants fulls en blanc al final (que han sobrat, perquè el treball està tancat amb dues ratlles encreuades) i al plec n'hi ha també dos en blanc (que també han sobrat).

Al pròleg explica que per fer l'inventari general de la llengua cal: coneixença de la riquesa i varietat dialectal, mitjançant enquestes; depuració dels barbarismes; incorporació de la riquesa de la llengua antiga. Quant al primer punt, ja s'ha publicat treballs importantíssims «en aquests darrers anys»; en el segon punt, hi han treballat dos benemèrits treballadors de la nostra llengua, Bulbena i Careta, dels quals es declara deixeble, sobretot del segon, que ja no pogué fer, com volia, una segona edició del seu *Diccionari de barbarismes* (*sic*). Continua explicant que els principis de Careta eren els següents: a) «Les fonts de puritat de la llengua catalana han de cercarse en los segles XIII, XIV y XV y primería del XVI. Tot lo que's troba escrit en aquella època es catalá pur, y quasi tot se pot restaurar, puix viu es encara en lo llenguatge de la gent de montanya en certes comarques. Ab los documents posteriors del segle XVI ja s'hi ha d'anar ab peus de plom». A partir d'aquesta època, tot allò que sigui igual que en castellà i no es trobi a l'antiguitat és dubtós. b) Entre un vocable antic i un de modern no ben llegítim, cal preferir aquell.

Diu que cal tornar a la tasca de neteja del català perquè, «per una banda, la pruhitja innovadora de certes publicacions desitjoses de notorietat, y per altra part la creació de noves manufactures, la multiplicació indefinida de noves idees científiques» obliguen a adoptar paraules noves i, concretament els «industrials y comerçants», no miren prim a emprar noms manlevats al francès o al castellà. Es limita als barbarismes del Principat. No inclou els castellanismes del valencià ni els gallicismes del rossellonès, perquè això equivaldria a copiar la meitat dels diccionaris castellà i francès, respectivament. Els

italianismes de l'Alguer i els «anglicanismes» de Menorca, diu, el lector els trobarà a les Actes del Congrés de l'any 1906.

En general, aquest treball enriqueix el *Diccionari* de Careta, en el qual no hi ha paraules com «abobat», «abolenço», «*abrillantat», «acera», «acidès», «acondicionament», «aconteixement», «acorassat», «*afeminat», «afició», «anticueles», «bravo!», «calderilla», «candado», «cantera», «*medi», «misto», «sorgo», «vidu», etc. I l'alleugereix: suprimeix «abissinis», «adúltero» (aquest últim mot, i semblants, perquè ja adverteix al pròleg que estalvia aquelles paraules que només difereixen de les castelleses per la terminació i que el lector mitjanament instruït sabrà corregir). O l'esmena (dóna «medicina» per a l'art i «medecina» per al remei; Careta donava per a ambdós casos «medecina»). Molt sovint hi ha explicacions («adelantat»), que de tant en tant són extenses (com a «assiento», «astrònom», «Cristòbal», «caram», «moreno», «nostalgia»). I adopta el mètode de documentar les propostes, com Careta.

Partint del Careta, la primera cosa que s'hi observa és que no hi ha el rebuig de les paraules cultes ni aquell extrem de catalanització a ultrança. Riera no es vol perdre la labor de Careta (de recordar paraules populars) i hi troba la següent solució (probablement imitada de Vallès, 1904): marca amb un asterisc (que jo conservo) les paraules catalanes usades en un sentit castellà o que són iguals que les equivalents castelleses i s'usen amb menyscapte d'altres de catalanes que els són sinònimes, «de gran vàlua que no convé oblidar». Es troben en aquest cas paraules com «*accions», «*accionista», «*abrillantat», «*abundància», «*acordeonar», «*adulació», «*adulterar», «*advertència», «*afeminat», «*a fi de», «*a l'objecte de», «*agradable», «*arena», «*atràs», «*buscar», «*medi», «*medicina», «*menció», «*moreno», «*processó». I les tracta així: «*Abort. No oblidar son sinònim *gastament*». «*Absorbir. No oblidar son sinònim *xuclar*; quan se refereix a la atenció es *encisar, cativar*». «*Anticipadament. Es millor *per endavant*». «*Asma [...] nom tècnich de la medicina, té en català un nom vulgar: *ofech*». «*Baix: correcte com a adjectiu i adverbi; incorrecte com a preposició». «*Calor. En català sempre *la calor*».

El seu criteri d'acceptació encara és ben rigorós o intransigent. No admet paraules com «arenós» (sorrench), «arrecades» (que «En antich català era *orelles*»), «banquet», «barat» (antigament *bon mercat*, que avui semblaria «massa gabatxot»; es podria dir: «tal cosa es de *bon preu*, que la gent mira'l *bon preu* de les coses») «buscar», «mesa» (però ho aprofita per traduir «mesa revuelta», *escampall de papers*); «multa», «notícia» i «noticiari» (adopció dels diaris; antigament *novella, ardit*; cal dir *nova* i *noves, secció de noves*), «pendent», «bastant», «número», «oro» (als jocs de cartes; cal dir *as d'or, dos ors*, etc.), «caputxa», «petxina», «picossada», etc. Tampoc no admet estrangerismes com «bar», «beefsteak», «cabaret» («No sé si fora temerari cercar un nom català pera aqueixa mena d'establiments exòtics tan distanciat dels costums tradicionals de la nostra terra, perquè hi ha hagut ocasions en que d'eixos establiments predilectes de rufians noctàmbuls se'n podia dir, potser ab més propietat, *tavernots*»), «menú», «music-hall», «necesser» (*estoig*, «encara que d'estoigs n'hi ha de moltes menes»).

Com veiem, és també moralista. I «catalanista», que diuen avui. Per exemple, recomana d'abstenir-se de *caram, caramba, carat, caratsus, caracoles* («eufemismes d'una altra paraula indecent»), *me caso, mecatxo, mecatxis*, etc. perquè «lo costum de pronunciar eufemismes [...], encara que sia sense cap malícia, avesà'ls nostres òrguens bucals a pronunciar una sílaba inicial que, un dia de

mal humor, o en un moment d'esclat de passions, s'esllanega fàcilment per acabar ab alguna horrible flastomia». Recorda allò de «No digau renechs» de la Lliga del Bon Mot i afegeix: «¡Ni tan sols la primera sílaba deu pronunciar-se!» Quan arriba a *provincia* («castellanisme introduït ab la moderna organització centralista»), defensa *comarca* i enumera alfabèticament les comarques catalanes.

Presenta teories subjectives i errors propis de l'època. Titlla de castellanismes *belicós* i *belicositat*, que han de ser *belicorós* i *belicorositat* (i es basa, com Careta, en Boades, que ha estat origen de tants errors). Defensa *professó*, que ja es troba al segle XVI i és tal com ho diu el poble per eufonia (cf. llatí *fiuella*, que dóna «civella» en català), contra *processó*, que ha estat adoptat sobtadament per les publicacions barcelonines. També *rebenes*, castellanisme, ha de ser substituït per *resenes* o *penyora*. A *astrònom* (que vol substituir, emparat en Lull com Careta, per *astronomia*) vol demostrar que el geni del català no admet «esdrúixols» del tipus *astrònomo* o *astrònom*, *telègraf*, *fonògraf*, *telèfon*, *antídot*, «de sò desplaient a nostres orelles» i «de pronúncia forçada», perquè la nostra prosòdia no sofreix síl·labes finals àtones en *-a* i *-o* seguides de consonant forta. Només admet les síl·labes en *-as*, *-os*, *-al*, *-ol*, que són sores. Potser la solució seria fer-les agudes, com en francès (*telegráf*, *económ*, com *Calaf*, *mostassaf*, *majordom*); de fet, això és el que ja passa popularment amb *filosóp*, *gramofón*, *saxofón* i *catastrófa* (dita mig en broma, per «catàstrofe»). És un suggeriment, diu, no pas una imposició. Més endavant, rebutjant *Cristòbal*, castellanisme (que precisament acaba en *-al* àton!), i *Cristòfor*, italianisme, repeteix que les terminacions àtones en *-o* seguida d'una consonant altra que *l* o *s* (cf. *brúfol*, *núvol*, i els plurals *mesos*, etc.) «son impronunciables», i per això la llengua converteix en *-ech* (*catálech*, *diálech*, *prólech*) la terminació *-och*. Per acabar, admet *òptic* com a adjectiu; però com a substantiu cal dir *ullerer*, *ullerayre*.

Hem de posar, però, a la part positiva la riquesa de l'obra: per a *bassa* dóna *bassa*, *ayguamoll* i, amb altre sentit, *tramada* o *raig*; per a *assentar*, que no admet, dóna *fer seure*, *anotar* al llibre de comptes, *asseures*, *posarse a seure*. I el sentit d'observació de l'autor: s'adona de *cantera*, *pesquissa*, *pildora*; descobreix que *pesseta* és castellà; proposa *honorable senyor* en lloc de *molt senyor meu*; dóna l'origen de *llumí*: del *misto*, abans se'n deia *lluquet*, «puix que era fet de fusta». Fa pocs anys vingué a Barcelona un vaixell italià i un mariner alguerès digué que allà se'n deia *llumí*, nom que adoptaren de seguida els diaris catalans de Barcelona; seria bo, diu, d'adoptar *lluquet*, que és menys dialectal, o almenys de no deixar-lo perdre. Finalment, diguem que s'avançà als nostres dies reivindicant *viudo*, *viuda*, contra el llatanisme *vidu*, *vidua*, llatanisme que, com altres, coexistia amb la forma popular (*vídua* - *viuda*, *uxor* - *muller*, *testes* - *testimoni*, *solidos* - *sous*).

Malgrat totes les deficiències que des d'avui hi trobem, considero important aquest treball, que malauradament quedà inèdit.

Martí i Trenchs

Vet aquí un treball curiós, gairebé xiroi, un bon tros foll, fet mig en broma mig seriosament, però que, així i tot, hem d'analitzar perquè els seus criteris són notables. No es preocupa solament del lèxic ni solament de castellanismes, sinó també de grafies, com ja indica el títol —«burralló» (bor-

ralló), «butons» (botons), «bota» (bóta), «qua» (cúa)—, de sintaxi —«per» (pera)— i de prosòdia —«pronuncia» (pronúncia). Es tracta d'un treball quantitativament curt (hi ha 150 paraules com a caps d'article), però cada esmena va acompanyada d'una explicació més o menys jocosa (abusa del procediment), més o menys irònica, més o menys pretesament científica. Els seus criteris per saber quina és la forma correcta són els següents (exposats explícitament a les pàgines 33, 59 i 70-71):

a) Els pagesos (o la gent «de fora») parlen gairebé sempre més bé que la gent de ciutat (o els «senyors»). Per això s'ha de dir (advocat), (jutjat), (joguina), (cambra), (moniment), (nirvi), (rellotge), i no «abogad», «jusgad», «juguet», «cuarto», «monument», «nervi», «relotge»; i s'ha d'escriure «artigle» i «segretari», amb *g* i no amb *c*.

b) L'analogia és una bona guia. S'ha d'escriure (arcalde) i no «alcalde»: «perquè diferents paraules comenades ab *al*, de procedència aràbiga, unes perden l'*al*, al passar del castellà al català, com *alcanfor*, cánfora; *alcatifa*, catifa; *albóndiga*, mandonguilla; *algarroba*, garrofa; *algodón*, cotó; [...] *almirez*, morter; *almizcle*, mesch; [...]. Altres paraules [...] cambien l'*al* en *au* com *albarda*, aubarda; *albahaca*, aufábrega; *alfalfa*, aufals; *almuerza*, aumosta o mosta. N'hi ha d'altres que cambien [sic] l'*al* en *es*, com *alcachofa*, escarxofa; *almorzar*, esmorzar; *alpargatas*, espadenyas. Y per fi n'hi ha unes que cambien l'*al* en *ar* com *alcoba*, arcoba; *alcabuete*, arcabot; donchs per analogia s'ha de dir *arcalde* y no *alcalde*» (pàgines 30-31). Això mateix es veu a *mediterráneo* - mediterrani, *cráneo* - crani.

c) La major facilitat de pronunciació ens indica també quina és la paraula preferible: «y es mes fácil pronunciar *arcalde* que *alcalde*, ja que aquesta *l* costa mes de pronunciar»; quant a *artigle*, «pronunciat amb *g*, no s'ha de fer cap esforç», i això mateix cal dir de *segretari*; «també sembla que no costa tant de pronunciar *moniment* com *monument*»; ens «es més natural y fácil lo dir *ergull* que *orgull*».

d) Les lleis d'evolució del llatí al català són, és clar, una bona guia. I així, escriurem *artigle* i *segretari*, a més a més d'altres raons ja adduïdes, perquè hi ha «una lley, bastant general, en la que's veu que'ls noms llatins, al passar al català, converteixen la *c* en *g*; com *esglesia*, *degà*, *sagristà*, *sogre*, *metge*, *St. Cugat*, *gúmol*, *migranya*, *sagrament*, *segle* o *sigle*, *llágrima*». Per això mateix, no n'hi ha prou de llevar la *n* de *folletín*: cal donar-li la terminació catalana, *folletó*. Escriurem *relligió* i no *religió* ni *rel·ligió*, «y més, veyent la gran tendencia que té'l català a convertir la *l* llatina en *ll*», sobretot «quan se tracta de una *l* inicial» (*llop*, *lliri*, etc.) (pàgines 66-67).

e) El llatí ha de ser la nostra deu, i no el castellà. És a dir, que cal mirar bé l'etimologia i les famílies de paraules. Escriurem, doncs, «*balena* y no *ballena*, tal com s'escriu en llatí. Aquest terme es una excepció d'aquella lley que converteix la *l* llatina en *ll*»; *verjaula* i no *berjaula*, «ja qu'es molt fácil atinar que aquesta paraula ve de *verge* i no de *berja*».⁴⁹ I direm *hospitaler* en lloc d'*enfermer* (que ve d'*enfermo*; *infermer*, podria passar, del llatí *infirmus*). «Com que vé de *rech* y no de *rach*, per aquesta rahó no s'ha d'escriure *racó* sinó... *recó*».⁵⁰

49. Segons l'Alcover-Moll, *barjau*, *barjaula* poden venir del provençal *baujard* «ximplet», amb metàtesi, o bé, com el provençal *barjau*, de *bregar* «trençar el cànem».

50. *Racó* ve de l'àrab *rokon*, segons l'Alcover-Moll (*rukún*, segons Coromines).

f) Concretament, cal rebutjar les paraules acabades en -o àtona, «ja que la nostra llengua es molt poch amiga d'aquesta lletra; al revés del castellà, que ho es molt, igualment que'l gallech y encara més, la llengua grega», i també «la italiana» (pàgines 52, 59). Així, doncs, evitarem de dir *fondo* i *lloro*; i aquesta llei afecta també d'alguna manera paraules que tenen o no final que cal rebutjar: «orgull» (ergull), «oscur» o «obscur» (escur o fosch): «Es allò que'ls dich de les *ons*; que'l català sempre'ls gira la cara» (pàgina 59).

g) Una altra bona guia són els autors «que saben ahont tenen la ma dreta», concretament Pelay Briz (que «es dels que més s'han sacrificat per la nostra renaixensa y un dels qu'ha treballat més per la purificació de nostra parla. Era també un catòlich escrupulós» i un bon poeta entès en ortografia, pàgina 72), Careta i Vidal («no hi ha cap escriptor de tanta autoritat [...] respecte a n'aquest assumpte», pàgina 71) i Franquet i Serra.

h) La pronunciació general és un altre criteri (que cal relacionar amb el punt a, però ell no ho fa). És el que ens referma a escriure amb g paraules com «versigle».

La majoria d'aquests criteris són bons com a criteris. Però Martí no els sap utilitzar: els posa al servei dels seus prejudicis. Els he enumerats perquè és el primer autor que els dóna de manera explícita i perquè, utilitzats com cal, gairebé seran els mateixos de Fabra. Martí sentia tocar campanes, només. I, com era usual a l'època, adopta una posició de màxima (o de més) exigència o puresa (naturalment, d'acord amb els seus criteris-prejudicis): «embriagat» (ubriagat), «eucaliptus» (febrer), «lloro» (papagall), «mareselva» (liligabosch), «palanca» (alsaprem), «saló» (sala o sala gran), «tenda» (botiga). En resum, caldrà encara esperar l'equilibri i la preparació filològica (bon ús d'ètims i de comparança amb altres llengües, bon concepte d'evolució, etc.) de Fabra.

Pompeu Fabra

Amb Fabra canvia radicalment el concepte i la pràctica de la depuració de la llengua catalana. A més a més de les *Converses*, que són *pràctica* acompanyada sempre de la teoria corresponent, tenim la gran sort de comptar amb diversos treballs seus ocasionals on exposa minuciosament tota la seva *concepció* del català literari modern. Els més importants d'aquests treballs foren recollits a *El català literari*, el qual em limito a resumir tot seguit (i cito entre parèntesis).

1. «Sovint sentireu parlar despectivament del català que ara es parla, de l'*horrible* català que ara es parla; seria bo que comencéssim a fixar-nos en l'*horrible* català que ara s'escriu» (13; cf. 15). Tota una paradoxa. ¿Així, el «bon» català no és precisament el dels lletraferits?

2. «Fou tan sentida, des del començament de la Renaixença, la necessitat de refer la llengua, que cada escriptor esdevenia un gramàtic: cada escriptor es preocupava de bandejar de la seva llengua tot allò que li semblava degut a la influència castellana, de fer el seu triatge de formes gramaticals i de grafies, de refer el seu vocabulari recurrent sia a l'arcaisme, sia al neologisme, sia al ruralisme. [...] I no gens menys, tots ells es malfiaven de la gramàtica com d'una cosa perillosa» (23). Hom no volia reconèixer cap autoritat. Aquest estat de coses ha creat una classe molt nombrosa i molt

nefasta de persones: els descastellanitzants a ultrança, que pertot arreu veuen castellanismes; i així, descastellanitzar «ha esdevingut avui dia sinònim d'allunyar-se del castellà, i per allunyar-nos del castellà sovint rebutge[m] i desfigurem paraules i construccions catalanes pel sol defecte d'assemblar-se massa a les castellanès corresponents» (13-14). «Hi hagué una època en què, de dues formes, de dos mots, de dos girs en concurrència, es creia que sistemàticament calia donar la preferència al més allunyat de l'espanyol» (108): «les barroeries dels nostres imponderables *descastellanitzants*, que en tot vehuen castellanismes y que arriben a veure ab mals ulls... els llatinismes!»⁵¹ i els oposen sistemàticament paraules de la llengua parlada i/o dialectals, o bé arcaïsmes (72), o bé paraules inventades (*etat, castetat, ambient, essença, ignorança, greuïssim, metallúrgia*, per *edat, castedat, ambient, essència, ignorància, gravíssim, metallúrgia*) (14-15, 108). «Si tenim mal ull per a descobrir castellanismes, encara tenim potser pitjor mà per a esmenar-los» (15): sovint en tenim prou de suprimir-ne o canviar-ne alguna lletra (*plazo*, «plaç»; *cupo*, «cup»). I encara ho fem pitjor en qüestions més pròpiament gramaticals (traduint sistemàticament *pues* per *doncs*, *bajo* per *baix*, etc.) (16). I això, descomptant que bon munt, atribuint a la llengua catalana una missió vergonyosament limitada, «no exigien sinó una descastellanització parcial de la llengua» (70).

«Hi hagué també un temps en què alguns pretenien que tota divergència entre el català modern i el català medieval era inacceptable: sense esbrinar si el fet modern era en realitat degut a una imitació de l'espanyol o s'havia produït espontàniament enfora de la influència castellana, es proposava sistemàticament l'adopció del fet antic, exagerant-lo sovint en el sentit d'oposició a l'espanyol» (108-9). «Avui ja no és fàcil que caiguem en aquestes errors dels descastellanitzants a ultrança i dels arcaïtzants exagerats, i ja s'ha renunciat a estontolar les innovacions amb raons d'ordre sentimental» (109). En resum, el que passava en aquesta època ja superada és que hom treballava, no amb una sòlida coneixença de les lleis i de la història de la llengua (16), sinó amb raons d'ordre sentimental, patriòtic (vegeu, més avall, punt 5 e).

3. L'ideal que féu possible l'obra de Fabra és «una de les més noblement folles empreses a què un poble, si es vol la minoria dirigent d'un poble, s'hagi mai llançat»: «l'empresa de tornar el català a la seva antiga categoria d'idioma de cultura», amb paraules de Carles Riba (al pròleg de la segona edició del *Diccionari general* de Fabra; cf. pàg. 75 d'*El català literari* i, més avall, punt 6); d'idioma que «ha d'ésser emprat per tothom i en tota ocasió» (118). «En Milà li negava tot altre camp que no fos el de la poesia lírica o còmica de caient popular» (70; cf. 118). Ell i tots els qui «li suposaven interdita per sempre més l'expressió de "pensaments filosòfics, cosmopolites i universals", no podien imaginar que un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut» (70).

4. La tasca de redreçament de la llengua després de la decadència era immensa, tant que «no podia ésser l'obra d'una sola generació» (72). De fet, «la tasca de redreçament de la llengua escrita [...] és en el fons una tas-

51. Citació treta de [Josep ALADERN:] *Diccionari popular de la llengua catalana. Apèndix*, Barcelona 1909, p. [92].

ca de descastellanització» (70), cert, tal com ja ho havien vist les generacions anteriors. Però fins a Fabra l'única preocupació havia estat el lèxic: la «descastellanització» del lèxic, «el mot dialectal o arcaic reemplaçant tal o tal mot castellà de la llengua usual» (72). «Però pensem, encara, que calia igualment depurar la sintaxi, la mètrica, l'ortografia, la pronúncia mateixa, i que en tot això ni tan sols s'hi parava esment» (72). És també paradoxal que els erudits anteriors tinguessin tanta «castellanofòbia» (15) en l'aspecte lèxic i que no es ruboritzessin de sotmetre's al castellà en tots els altres aspectes de la llengua. Per a Fabra, els dos camps més contaminats eren el lèxic i la sintaxi (vegeu, per exemple, pàg. 85).

5. La depuració de la llengua, Fabra la feia sobre les següents bases:

a) La llengua antiga: «el català havia evolucionat tan poc des de l'edat mitjana, que encara era possible de recolzar la llengua literària en la llengua dels nostres autors medievals sense por de caure en una llengua excessivament arcaica, massa allunyada del llenguatge parlat» (87-8); d'altra banda, la llengua dels nostres clàssics «havia arribat a un grau tan alt de desenvolupament, que ens ofereix en abundància materials preciosos per a refer el nostre lèxic i la nostra sintaxi» (101). Ara: «Hem de fugir de les exageracions dels arcaïtzants, que, de dos mots o girs equivalents igualment bons, preferixen sistemàticament l'antic al modern, i a qui plau, en la frase, l'enrevesament medieval» (103): «Un escriptor no hauria de decidir-se a usar un mot o un gir antics o dialectals sense estar ben segur del seu valor; no sigui culpable, per exemple, que s'estableixi una associació entre el mot *freturar* i el concepte de *anhelar*, o que s'empelti a la locució adverbial *no res menys* la funció de conjunció adversativa. Ara, quan està ben segur del valor d'un mot o d'un gir, que no el deturi la sola consideració que és arcaic o dialectal, però que tingui ben bé en compte si l'adquisició d'aquell mot o d'aquell gir suposa un veritable guany per a la llengua, perquè són ja tantes les innovacions que som obligats de fer, que és perillós de posar-nos-en a fer d'innecessàries, tals, a parer meu, com l'adopció dels mots *assats*, *ops*, *hoc*, o la descomposició del futur en infinitiu i auxiliar (*dir li hé* en lloc de *li diré*)» (127-8).

b) La llengua viva, és a dir, els dialectes, «puix que la major part dels mots que podíem creure perduts es trobaven meravellosament conservats en els diferents parlars actuals» (87). Per recollir la llengua viva, l'Institut tenia col·laboradors per tot el domini (103). Però cal guardar-se d'acceptar dialectalismes «sense fer-ne un triatge acurat; i guardem-nos sobretot d'acollir, com si fossin altres tants mots, meres variants fonètiques d'un mateix mot; no caiguem en l'error d'algú que, deprés de constatar les múltiples formes que pot revestir el pronom *nosaltres* (*nosatres*, *nosantres*, *nosatros*, *natros*, etc.), s'entusiasmava davant la riquesa incomparable de la nostra llengua» (104).

c) «Encara tenim un altre mitjà d'enriquir el nostre lèxic: allà on no abasten les aportacions dialectals ni la llengua antiga, podem recórrer a la creació de mots nous. [...] Però és clar que això ho havem de fer recorrent als mitjans que tota llengua posseeix per a la formació de nous mots: la derivació i la composició», que «són el mitjà a què recorren amplament les llengües quan tenen necessitat de trobar denominacions per a les coses noves» (104, 105). Gràcies a l'aprofitament d'aquest recurs, «certs sufixos han tornat a adquirir vigoria, tals com *ívol* (*baronívol* [...]), *ol* i *ell* (*estanyol* [...]), *agudell* [...]) [...]. I sobretot hem adquirit certa aptesa a manejar-los» (105).

d) «Un altre mitjà d'enriquir el vocabulari és el manllevament de mots al llatí clàssic. Totes les llengües neollatines han recorregut amplemment a aquest mitjà; totes elles, al costat dels mots hereditaris, presenten un nombre encara més gran de mots presos al llatí escrit. [...] No és lícit, si manquem del prolongament d'un mot del llatí vulgar, de crear un mot català agafant aquest mot llatí i donant-li artificialment la forma que hauria pres si ens hagués pervingut transmès oralment de generació en generació, com qual-sevol mot hereditari; però sí ens és permès d'agafar un mot del llatí clàssic i, catalanitzant-lo lleument, incorporar-lo al nostre lèxic, on serà un manlleu més, al costat dels innumbrables mots catalans d'origen erudit.» (106)

e) La «coneixença exacta de les lleis de l'evolució del llenguatge» (22) és, naturalment, la base dels punts anteriors.

f) La «coneixença exacta [...] de la història de les altres llengües literàries» (22). «Quan [...] s'estudien un per un tots els mots [...] i per cada mot es comparen les significacions que tenia en l'antic i les que té avui, amb les que tenen els mots corresponents espanyol, francès i italià, és llavors que es veu fins a quin punt el nostre lèxic ha estat pertorbat per la influència castellana» (94). Fabra recorria a cada moment a la comparança del català amb les altres llengües. Aquesta comparança és granment allisonadora i concloent en qüestions ortogràfiques (31-68).⁵²

g) Finalment, depuració d'estrangerismes, concretament, de castellanismes, tasca absolutament imprescindible, però laboriosa, donat l'estat actual de la llengua. Per alliberar la llengua d'una tara, «hem de recórrer, sia a un arcaisme, sia a un dialectalisme, sia àdhuc a un neologisme [...] i no renunciar-hi sinó quan adquirirem el convenciment que aquella resistència [a la incorporació de la innovació] és insuperable» (128).

6. La tasca, doncs, a realitzar, és a dir, l'ideal de l'obra de restauració que Fabra tenia ben clar era: «examinar un per un tots els mots, les significacions de cada mot, totes les construccions i frases fetes de la llengua, a fi de descobrir-ne tots els castellanismes i incorreccions; estudiar pregonament la llengua antiga i els parlars hodierns, que ens havien de fornir els mitjans de remeiar-los; i mirar de relligar la llengua actual amb la llengua antiga, no oblidant mai, però, que»: «L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera» (88, 75). I la depuració, calia fer-la «dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana» (78), el Principat, les Illes i el País Valencià. I tenint present que no reconstruïm la llengua «d'un grup d'homes de lletres, sinó la llengua de què s'han de servir tots els catalans [...], s'ha d'oferir a la gent una llengua assequible i uniforme» (118-119). Cal acatar la uniformitat «en bé de la difusió i àdhuc del decòrum de la nostra llengua escrita» (121). «No creiem que avui hi hagi ningú que no accepti que una llengua literària ha de tenir un sistema gramatical ben fixat i acatat per tothom» (133).

7. El mètode que Fabra seguí, com hem vist al punt anterior, fou, senzillament, «examinar un per un tots els mots, les significacions de cada mot,

52. És una llàstima que faltin en aquest capítol del llibre dues llistes comparatives de paraules en llatí, castellà, italià, francès, anglès i català. Es tracta del pròleg al *Diccionari ortogràfic* (Barcelona 1917), el qual pròleg és una de les peces més contundents de Fabra i de tot el català normatiu modern.

totes les construccions i frases fetes de la llengua actual», única manera d'evitar llacunes i prejudicis. Aquesta és exactament la feina que s'imposà en les *Converses filològiques* i en la redacció del *Diccionari ortogràfic* (1917), el *Diccionari general* (1932) i la *Gramàtica* (especialment 1912, 1918, 1956).

Així és com s'adonava que, en l'aspecte lèxic, si hi havia uns castellanismes molt fàcils de veure (els terminats en *o*: *barco*, *colmo*; els que presenten diftong creixent o *n* final: *espuela*, *plan*), n'hi havia d'altres que no presentaven cap senyal morfològic que els delatés (*espuma*, *sombra*, *empenyar*) o que havien estat catalanitzats (*quebrat*, *alcanç*, *adolèixer*); i que, entre aquests últims, n'hi havia de menys difícils de descobrir (*ganància*, de «ganar») que uns altres (*hermós*, que presenta *h-* en lloc de *f-*; *entregar*, expressat antigament per *lliurar*) (71, 89-91). Hi havia encara contaminacions de significació (*lliurar* i *garra*, amb els significats de «deslliurar» i «urpa»).

JOAN SOLÀ

Barcelona, maig de 1975